

GEMEENTEPOLITIE NIJMEGEN

INLICHTINGEDIENST

nummer: 2186/87 v.L.

datum: 9 november 1987

F	ACD 871119 123
	datum 19 NOV. 1987
Co	
b.	
d.	

Aan: Het Hoofd van de
Binnenlandse Veiligheidsdienst,
t.a.v. Hoofd BOP,
's-Gravenhage.

Betreft: Op 6 november is er via de illegale linkse radiozender Radio Rataplan een man geïnterviewd met een Amsterdam^s accent die een onsamenhangend verhaal vertelde wat op het navolgende neerkomt. Hij vertelde dat de Stichting OPSTAND was opgericht. Deze stichting bestond uit actieve baanloze, uit vrouwen actief in de vrouwenbeweging, actieve buitenlanders en mensen met als achtergrond het anti militarisme en mensen met een BONK achtergrond. De stichting opstand wil een actieonderzoek opstarten, men vertelde niet erbij wat dat inhield, met als resultaat dat de uitkomsten konden resulteren, zelfs moesten leiden tot een versterking van "de Beweging" in het algemeen. De armoede en de minima moesten bij het onderzoek betrokken worden zodat het verzet tegen de crises politiek tijdens het onderzoek ook aan de orde kon komen.

Er werden tijdens het interview geen namen telefoonnummers of iets dergelijks genoemd.

Hieronder staat een berichtje afgedrukt over het zelfde onderwerp dat stond in de Nijmeegse stadskrant van 5 november 1987.

De Chef van de afdeling Inlichtingendienst
De ad. politie

Opstand *NSK 5-11-87*

Wetenschappers storten zich op onderzoek naar groeiende armoede. De Stichting Opstand wil eigen onderzoek door baanlozen en andere minima naar armoede én naar verzet tegen de crisispolitiek. Wie aan zo'n onderzoek mee wil doen kan bellen: tel 020-181817, op wo. en vr.

Informatierapport

Door rapporteur in te vullen

Volgnr. : 1

Datum : 11-11-88

Evaluatie:

Door BVD in te vullen

BO : 227428

Bijl. : 1

Distr.: BF

F	ACD 8811 21 006
	datum 17. NOV. 1988
	CO
F	b. 1 d. —

Betreft:

Stichting Opstand

Ontvangen werden, in fotocopie, een brief van 28 september 1988 van de Stichting Opstand, alsmede de daarbij gevoegde bijlagen, waarbij de curriculum vitae van KRIKKE, Hans W. en van Van ALKEMADE, Gerardus P.J.

Amsterdam.

28. september 1988.

betreft: bijdrage documentaire.

Beste mensen, kameraden,

Stichting Opstand is druk doende om een eerste film-dokumentaire over "nieuwe armoede" af te ronden. Het betreft een voorlichtingsfilm voor actieve leden van komites en organisaties van uitkeringsgerechtigden. De documentaire gaat met name over de SUGBA - Stichting Uitkeringsgerechtigden Bloemhog Afrikanerwijk, haar werkwijze, en haar doelstellingen. Mede met deze 40 minuten durende film wil Opstand een bijdrage geven aan het versterken van het verzet tegen het afbraakbeleid van het kabinet Lubbers.

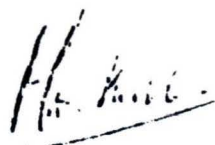
Nu is met beperkte middelen en zonder financiële ondersteuning door derden alle opnames gemaakt. Een subsidie-aanvraag bij het Filmfonds in Amsterdam en andere grotere subsidiepotten is niet gehonoreerd. Dit met het argument dat de inhoud van de documentaire te pamflettistisch is, dat wil zeggen dat de documentaire in de ogen van het Filmfonds te veel een oproep is tot verzet.

Het afwijzen van de subsidie stelt ons voor het probleem van de montage en het overbrengen naar video. Hiervoor ontbreekt het geld.

Daarom doen we een beroep op het OVB. Een bijdrage van een kleine duizend gulden stelt Opstand in staat de film af te ronden en georganiseerd de discussie te stimuleren.

In afwachting van jullie antwoord,

met groet,
Hans Krikke

namens Opstand.

BEGROTING.

koppen:	225,--
ondertiteling	90,--
montage	325,--
kopie video	400,--
pamflet documentaire	175,--
totaal:	1.175,--

toelichting:

Koppen en ondertiteling; de aftiteling alsook de ondertiteling van de documentaire verrichten we zelf. Dat betekent echter dat koppen, en ondertitelingsmateriaal aangeschaft moet worden.

De montage geschiedt eveneens zelfstandig. Van een bevriende stichting kunnen we de montage-tafel in bruikleen krijgen. Het montage-materiaal dient echter wel aangeschaft te worden.

Het kopiëren van de 8-mm film naar 16 mm om het vervolgens te kopiëren naar video. Het overbrengen van 8 naar 16 mm gebeurt door ons zelf. Het maken van een video-kopie moeten we uitbesteden.

Het pamflet ter aankondiging van de documentaire, inclusief een korte inhoud, is bestemd voor de discussie-avonden.

Tot op heden is de aankoop van filmmateriaal op kosten van Opstand gebeurd. Aangezien deze over beperkte middelen beschikt, is met een zeer klein budget gewerkt. De resterende kosten kan door de stichting niet opgebracht worden.

+ .

Rondreis "Heft in eigen hand".

Volgens planning moet de montage in november, eind november gereeds zijn. De premiere vindt in Rotterdam plaats, in de Afrikanerwijk. Daarna begint de toer met de documentaire door het land. Komites en organisaties van uitkeringsgerechtigden, en uiteraard andere actiegroepen, worden in tal van plaatsen uitgenodigd om deel te nemen aan discussie- en informatie-avonden.

In een groot aantal steden zijn via stichting Opstand kontakten gelegd; organisaties ter plaatse werken mee aan de invulling van een discussie-avond en dragen tevens zorg voor de mobilisatie. In een 15-tal steden zal dit jaar een dergelijke bijeenkomst belegd worden.

Op basis van eerdere ervaring met een dergelijk initiatief, en op basis van het feit dat "nieuwe armoede" en het verzet daartegen veel aandacht krijgt, verwachten we op avond zo'n 30 a 35 mensen. (gemiddeld).

In het nieuwe jaar, 1989 wordt bekeken of ook in kleinere steden een dergelijke informatie-avond opgezet kan worden.

Het belang van de toer is in eerste instantie natuurlijk de discussie. Op de tweede plaats het versterken van een netwerk tussen komites onderling. Het zootje is oneindig versnipperd. Mede omdat de Onderkrant in november met de zogenaamde OK-dagen, discussiedagen over 'bewegingsthema's' start, en omdat er vergaande plannen liggen om in het voorjaar een grote landelijke dag te organiseren, past de toer in een groter "discussie-project" van Opstand.

**FILMTWEELUIK
ONDER DE TITEL
"CRISISPOLITIEK: ARMOEDE EN VERZET"**

Inleiding.

In 1989 werd, naar aanleiding van de verragende bezuinigingsmaatregelen van de Nederlandse overheid, de Stichting Opstand opgericht. De Stichting Opstand is een initiatief van uitkeringsgerechtigden met als belangrijkste doelstelling verzet te kunnen aantekenen tegen de bezuinigingsdrift van de overheid aangezien voor steeds meer mensen de armoede in Nederland ondraaglijk wordt. Een van de activiteiten van Opstand is een langdurig onderzoek naar armoede en mogelijkheden tot verzet. Een andere activiteit is de uitgave van een tweemaandelijks tijdschrift onder de naam "De Onderkrant". Hiermee probeert men zoveel mogelijk uitkeringsgerechtigden te bereiken om protest en verzet zo massaal mogelijk vorm te kunnen geven. Tevens verzorgt Opstand publikaties van brochures en boeken over sociaal-economische onderwerpen.

Naar aanleiding van deze activiteiten zijn er ook ideeën en plannen ontstaan een filmtweeluit te maken over de crisispolitiek van de Nederlandse overheid en het bedrijfsleven, en het verzet wat hier tegen georganiseerd wordt of hiertegen geïnitieerd kan worden.

Het filmtweeluit.

Het filmtweeluit zal ten dienste staan van de Stichting Opstand, maar op zelfstandige wijze d.w.z. onder verantwoordelijkheid van een onafhankelijke filmproduktiemaatschappij en producent worden gerealiseerd.

Beide films binnen het tweeluit zijn documentaires.

De ene film van het tweeluit betreft de problemen van flexibele en informele arbeid en de gevolgen daarvan voor uitkeringsgerechtigden en arbeiders. Onder de werktitel "Arbeid in reserve" zal op niet al te lange termijn een synopsis voor deze film gereed zijn.

De andere film betreft een documentaire over een actiegroep van uitkeringsgerechtigden in Rotterdam, de SUGBA. Deze organisatie verzet zich op een aantal actiegebieden daadwerkelijk tegen de bezuinigingsmaatregelen van de Nederlandse overheid. Een synopsis van deze film is gereed en dient nu tot een gedetailleerd filmplan te worden uitgewerkt.

Beide films sluiten inhoudelijk op elkaar aan doch behandelen twee te onderscheiden aspecten te weten crisis en armoede aan de ene kant en crisis en verzet aan de andere kant. De films kunnen gezamenlijk doch ook onafhankelijk van elkaar worden getoond, al naar gelang behoefte en interesse van het publiek. Wel zullen beide films onafhankelijk van elkaar worden geproduceerd en gerealiseerd.

De regie van beide films zal in handen zijn van Gerard van Alkemade en Hans Krikke. Beide hebben nauwe verwantschap met de activiteiten van de Stichting Opstand.

**SYNOPSIS VAN DE FILM
"HET RODE VERZET"
EEN DOCUMENTAIRE OVER ARMOEDE EN VERZET TEGEN DE CRISISPOLITIEK**

INLEIDING

Al vele jaren groeit de armoede in ons land. Minimumloon en uitkeringen gaan stelselmatig omlaag. Op onderwijs, gezondheidszorg en andere welzijnsvoorzieningen wordt dramatisch bezuinigd. Veel ouderen, jongeren, immigranten, vrouwen, minimumloners en uitkeringsgerechtigden hebben het steeds moeilijker. In diverse officiële rapporten staat te lezen dat de armoede in Nederland voor velen ondraaglijk is.

Niettemin gaat de overheid door met het bezuinigen op het welzijn van grote groepen der bevolking en met het bevoorrechten van het bedrijfsleven. De ondernemers hebben steeds meer vrij spel in hun streven de loonkosten te drukken en de macht van de vakbond te beknotten. Zij doen dit o.a. door het automatiseren van de produktie en door het "flexibiliseren" en "informaliseren" van arbeid. Voorbeelden van dit laatste zijn de afroepkontrakten d.w.z. de werknemer draaft op als de ondernemer dat nodig acht, en het uitbesteden van werk aan de thuiswerk-sector of aan al dan niet legale toeleveringsbedrijven. Daarnaast is er in Nederland en elders sprake van militarisering van de produktie; de groeiende vraag naar wapens uit binnen- en buitenland is voor veel ondernemers uiterst lucratief.

Het is de combinatie van dit overheids- en ondernemersbeleid die crisispolitiek genoemd kan worden. Tot nog toe hebben de gevestigde linkse partijen en organisaties geen krachtig alternatief tegenover deze politiek weten te stellen.

Sedert enige jaren bestaat in Rotterdam de Stichting Uitkeringsgerechtigden Bloemhof-Afrikaanderwijk (SUGBA). De SUGBA vindt haar proletarische aanhang met name in een aantal oude volkswijken in Rotterdam. Zij voert op diverse gebieden strijd tegen de crisispolitiek van overheid en bedrijfsleven. Zij gaat ervan uit dat verzet niet alleen geboden is maar ook resultaten afwerpt. De SUGBA zet zich in op velerlei aktieterreinen, waaronder:

- * de strijd van de stukgoedwerkers in de Rotterdamse haven tegen flexibilisering en gedwongen ontslagen. Een aantal leden van de SUGBA is actief in de organisatie van vrouwen van havenarbeiders.
- * de strijd om de uitkeringen. Actie werd o.a. gevoerd voor het tijdig uitbetalen van de eenmalige uitkering '87-'88. De SUGBA houdt in drie Rotterdamse wijken spreekuur, te weten in de Afrikaanderwijk, in het Oude Noorden en in Lombardije. Met name in de eerste twee leeft zo'n 50% van de bewoners van een uitkering. Er wonen relatief veel immigranten. Er zijn grote nieuwbouw- en renovatieprojecten uitgevoerd of nog in uitvoering. Bovendien zijn in dit soort wijken tengevolge van de bezuinigingen talloze kollektieve of groepsgerichte welzijnsvoorzieningen verdwenen of bezig te verdwijnen.
- * de vredesstrijd. De SUGBA heeft jarenlang actie gevoerd tegen de kruisraketten en blijft zich ervoor inspannen dat Nederland de eerste stappen tot ontwapening zal zetten.

* de strijd voor het behoud van het welzijnswerk en tegen sluiting van club- en buurthuizen.

Derhalve is de SUGBA een belangwekkende en interessante strijdorganisatie van met name uitkeringsgerechtigden, die weliswaar marginaal doch met enig resultaat overheid en bedrijfsleven bevecht.

OPZET VAN DE FILM

Het doel van de film 'Het Rode Verzet' is een bijdrage te leveren aan de vorming van een alternatief tegen de crisispolitiek, die hierbij vanzelfsprekend aan de orde zal komen. De film kan een basis verschaffen voor discussie en wellicht ook voor het opdoen van actie-ideeën ten behoeve van verzet. De film zal in eerste instantie worden vertoond aan groepen die door de crisispolitiek worden getroffen.

De film 'Het Rode Verzet' laat in het kort de oorzaken, kenmerken en mechanismen van de door overheid en bedrijfsleven gevoerde crisispolitiek zien. Ook toont zij de gevolgen hiervan voor de mensen die erdoor worden getroffen. De grootste aandacht in de film richt zich echter op de SUGBA en haar verzet tegen de crisispolitiek. Bovendien wordt kritisch ingegaan op de perspectieven van haar verzet. Mensen van de SUGBA zelf en hun aanhang, mensen uit de volkswijken, zullen aan het woord komen. Hun verzet wordt in beeld gebracht.

Een belangrijke invalshoek van de film is dat de gevoerde crisispolitiek een sociale jungle ten gevolge heeft: er wordt een "Derde Wereld" gecreëerd waar het recht van de sterkste heerst. Uit het voorafgaande vloeit voort dat vooral gefilmd zal worden in de oude volkswijken van Rotterdam, waar de SUGBA actief is. Gedacht wordt aan het zo nodig commentaar geven op beelden door enkele hoofdpersonen, die in genoemde volkswijken wonen. Het gaat hierbij om zowel mannen als vrouwen, van jong tot oud.

Qua beeldmateriaal zal de film er ongeveer als volgt uitzien:

Beelden van Rotterdam, markante punten w.o. de haven met arbeiders aan het werk. Oude wijken, de Bloemhof-Afrikaanderwijk, het Oude Noorden en de relatief wat nieuwere wijk Lombardije. We zien oudbouw, nieuwbouw en renovatie. Zo hier en daar is de nieuwbouw alweer aan het verloederen. In het straatbeeld is te zien dat de bevolking qua herkomst heterogeen is. Beelden van de wijkvestigingen van de sociale dienst. Beelden van het stadhuis, een vergadering van de gemeenteraad, partij-affiches, het vakbondsgebouw en een vergadering van de bond. Beelden van grote Rotterdamse bedrijven, van krantekoppen omtrent stakingen en bedrijfssluitingen.

De hoofdpersonen zullen worden geïntroduceerd, door hen te filmen in hun geëigende situaties: thuis, bij de sociale dienst, op het werk, actievoerend, zingend in het SUGBA-koor, tijdens een vakbondsvergadering, of anderszins.

Elk van de hoofdpersonen wordt gevolgd in verschillende actiesituaties en door zichzelf alsook door anderen getypeerd. Hierbij zullen de belangrijkste actiegebieden van de SUGBA aan de orde komen: de agitatie ten behoeve van uitkeringsgerechtigden, de solidariteit met strijdende havenarbeiders, de strijd voor de vrede en de voortrekkersrol van de SUGBA binnen de politieke arena van Rotterdam.

In elk van de actiegebieden wordt de rol van de overheid, het bedrijfsleven en de vakbond geschetst ten aanzien van een aantal concrete zaken als bijvoorbeeld: de te late uitbetaling van de eenmalige uitkering door de gemeente, de afbraak van het welzijnswerk in de buurt, de flexibilisering van de arbeid waar stukgoedbedrijven in de haven op uit zijn, de rol van de FNV in het havenconflict, Rotterdam als oorlogshaven, en de verwarring bij linkse politieke partijen.

Tot slot laten de hoofdpersonen voorbeelden zien van door de SUGBA bereikte resultaten. Zij schetsen hierbij hun hoop op een rechtvaardiger toekomst.

Productiegegevens.

Met het voorbereidende werk ten behoeve van de film over de SUGBA werd eind '87 een begin gemaakt, teneinde ons vertrouwd te maken met de problematiek van armoede en marginalisering in de oudere volkswijken van Rotterdam. Er werden hiertoe een aantal oriënterende gesprekken gevoerd met diverse belangenorganisaties. In overleg met de SUGBA zal de nadere inhoud van de film worden bepaald.

De film zal worden gerealiseerd op 16 mm, is zwart-wit en duurt ongeveer 45 minuten.

Betrokkenen bij de problematiek, met name de SUGBA, hebben hun medewerking aan de film toegezegd.

De regie van de film is in handen van Gerard van Alkemade en Hans Krikke.

Het productiebedrijf is de Stichting Lane-filmproducties. Uitvoerend producent is Leen van den Berg.

De film zal worden gedistribueerd door het Nederlands Filminstituut en is in principe bestemd voor discussiebijeenkomsten georganiseerd door diverse belangenorganisaties.

Opleverdatum film: voorjaar 1989.

Informatierapport

Door rapporteur in te vullen	Door BVD in te vullen
Volgnr. : 1	BO : 225.149
Datum : 5-2-1988	Bijl. : 1
Evaluatie:	Distr.: BFB

F	ACD 853308 027
	datum 07.MRT 1988
	CO
F	b. / d. —

Betreft: Stichting Opstand

Bijgevoegd een exemplaar van het tussentijds verslag van de Werkgroep II van de Stichting Opstand.

225149

890308 027

Flexibilisering en informalisering van de arbeid.

**tussentijdsverslag werkgroep II
Stichting Opstand
januari 1988.**

**Postbus 11127.
1001 GC
Amsterdam.
020-181817**

**giro: 4973687
kosten 5,-- exkl porto.**

VOORWOORD.

Wat is het belang van onderzoek naar flexibilisering en informalisering van de arbeid voor het onderzoeksproject "Armoede en verzet tegen krisispolitiek"?

Het antwoord is eenvoudig. Flexibilisering van de arbeid heeft tot gevolg dat de inkomenspositie van arbeiders en uitkeringsgerechtigden verslechterd. Informalisering van de arbeid eveneens. Maar niet alleen de inkomenspositie verslechterd. Ook de arbeidsomstandigheden verslechteren, de rechtsbescherming. Kortom de primaire en sekundaire arbeidsvoorwaarden verslechteren ten gevolg van flexibilisering en informalisering.

Flexibilisering en informalisering van de arbeid hebben ook tot gevolg dat de mogelijkheden tot organisatie en actie verminderen. Het is een gegeven dat de vakbondsaaanhang onder flexibele arbeiders minimaal is. Onder thuiswerksters en arbeiders in de zogenaamde 'sweatshop' telt de vakbond helemaal geen leden.

Uitkeringsgerechtigden die hun levensstandaard door kortingen op uitkeringen en bezuinigingen op kollektieve voorzieningen zien (voelen) dalen, hebben groot belang bij het terugdringen van flexibele en informele arbeid. Dit klinkt vreemd in de oren, zeker gezien het feit dat honderdduizenden - vanwege een te laag inkomen - gedwongen zijn zich op de informele arbeidsmarkt aan te bieden. Desondanks vormt de informalisering van de arbeid voor uitkeringsgerechtigden een grote bedreiging.

Het overhevelen van - veelal arbeidsintensieve produktie - is een bedrijfsstrategie om de produktie-kosten te drukken. Arbeid in de informele sektor is nu eenmaal goedkoper. Verlaging van het inkomen van uitkeringsgerechtigden vergroot het aanbod op de informele arbeidsmarkt. En een groot aanbod betekent nog lagere lonen; zo werkt dat in een maatschappij onder kapitalistische verhoudingen. Lagere lonen in het informele circuit stimuleert een verdere informalisering, maar betekent ook een hoge druk op de lonen en arbeidsvoorwaarden van arbeiders in de for-

Stichting OPSTAND is een initiatief van uitkeringsgerechtigden. Hoofdactiviteit van de stichting is een langdurig onderzoek naar armoede en verzet. Een vijftal onderzoeksgroepen, bestaande uit uitkeringsgerechtigden en studenten, doen onderzoek naar:

1. mobilisatie van uitkeringsgerechtigden tegen krisispolitiek.
2. flexibilisering en informalisering van de arbeid.
3. analyses en strategieën van organisaties van uitkeringsgerechtigden.
4. analyses en strategieën van vakbonden met betrekking tot verzet tegen krisispolitiek en solidariteit met uitkeringsgerechtigden en arbeiders met een minimum inkomen.
5. ondernemersstrategieën.

Doel van het onderzoek is tweeledig. Ten eerste stelt de stichting zich ten doel meer inzicht te verwerven in de maatschappelijke verhoudingen in Nederland. Ten tweede ziet de stichting een taak weggelegd in het ontwikkelen van actie-strategieën tegen krisispolitiek.

Onregelmatig worden tussentijdse verslagen van het onderzoek gepubliceerd. Mocht je op de hoogte willen blijven van de voortgang van het onderzoek, neem dan een abonnement op de "Onderzoekreeks". Voor 5 nummers is dat 20,--.

Behalve het onderzoeksproject heeft de stichting andere activiteiten geïnitieerd. De ONDERKRANT is een tweemaandelijks publicatie van Opstand. Daarnaast is de stichting actief op audiovisueel gebied. Filmthema's zijn armoede en verzet. Ten slotte is Opstand betrokken bij de organisatie van landelijke discussiedagen tegen krisispolitiek. Een eerste discussiedag zal eind mei plaatsvinden.

mele sektor.

Loonmatiging en verlaging van het minimum-loon worden door overheid en ondernemers gepresenteerd als remedies. In werkelijkheid zijn loonmatiging en verlaging van het minimum-loon overheidsstrategieën om de produktiekosten te drukken. Minder loon - voor veelal meer arbeid - betekent nog meer druk op de hoogte van de uitkeringen. Verlaging van de uitkering wordt door overheid en ondernemers bepleit om de werklozen een extra prikkel te geven.

De logika is simpel. Arbeid is te duur. Omdat arbeid te duur is, zijn de produktiekosten te hoog. Omdat de produktiekosten te hoog zijn, is de konkurentie-positie slecht. Om de konkurentiepositie te verbeteren, moet arbeid goedkoper.

Om arbeid goedkoper te maken, zijn strategieën ontwikkeld door ondernemingen. Twee van deze strategieën zijn flexibilisering en informalisering van de arbeid.

De overheid draagt haar steentje bij aan het goedkoper maken van de arbeid. Dit door de lonen te matigen en het minimum-loon te drukken. Maar ook door de uitkeringen te verlagen.

De achtergrond van dit verhaal is de economische crisis. Deze crisis is in feite een herstrukturering van de economie; van het kapitaal. In flexibilisering en informalisering, alsook in het overheidsbeleid van loonmatiging en kortingen op uitkeringen, worden de oplossingen gezocht voor deze crisis.

Het zijn arbeiders en uitkeringsgerechtigden die de kosten voor de oplossingen moeten opbrengen.

HERSTRUKTURERING.

Het is niet de bedoeling uitgebreid in te gaan op de achtergronden en oorzaken van de economische crisis. We beperken ons hier tot de herstructurering van de economie, of beter gezegd: de herstructurering van het kapitaal. Deze herstructurering valt samen met de economische crisis; een crisis die in golfbewegingen verschijnt en verdwijnt.

De herstructurering van de economie heeft vele gezichten. Wij beperken ons hier tot de flexibilisering en informalisering van de arbeid. Flexibilisering en informalisering vatten we op als bedrijfsstrategien die op gang zijn gebracht. Bedrijfsstrategien die de voorwaarden dienen te scheppen voor de herstructurering en oplossingen voor de economische crisis.

Wanneer we het hebben over herstructurering dan kunnen we niet voorbij aan een verdergaande kapitaal-koncentratie. Hierbij moeten we denken aan fusies, overnames, maar ook aan het zogenaamde networking tussen bedrijven. Networking is een strategiese samenwerking tussen ondernemingen op het gebied van research, ontwikkeling van nieuwe produkten en produktiemiddelen, of op het gebied van de marketing.

Flexibilisering van de arbeid betekent het soepel maken van de arbeid. In de praktijk komt dit neer dat arbeid aangepast wordt aan de vraag naar produktie.

Informalisering wil zeggen dat in toenemende mate arbeidsintensieve produktie of dienstverlening informeel wordt. Dat wil zeggen onttrokken wordt aan de regel en wetgeving.

Herstructurering is een veel omvattende term. Het omvat alle ontwikkelingen en strategien die in gang zijn gezet met geen andere doel dan het voortbestaan van de kapitalistische verhoudingen. Voor baanlozen, uitkeringegerechtigden en arbeiders betekent het nieuwe jasje voor de economie, ellende en toenemende armoede.

Een drie-tal verschuivingen.

Maartje van Putten beschrijft in het boek "Made in heaven" het proces van flexibilisering en informalisering van de industriële

produktie (1). Volgens haar staan drie ontwikkelingen centraal in dit proces. De eerste ontwikkeling is de verschuiving van de produktie en werkgelegenheid van de formele naar de informele sektor. Een tweede ontwikkeling is de verschuiving van werkgelegenheid van mannen naar vrouwen. In toenemende mate worden vrouwen in de produktie ingezet. Ten slotte is er sprake van een geografiese verschuiving: arbeidsintensieve produktie, zoals de konfektie, komt weer terug naar de rijke landen. Dit terwijl in de jaren zestig de arbeidsintensieve produktie naar Derde wereld landen is verplaatst.

Het centrale punt is dat ondernemingen veelal de arbeidsintensieve onderdelen van de produktie of dienstverlening uit besteden. Deze uitbesteding wordt "sub-kontraktering" genoemd. Factoren die een rol spelen bij het uitbesteden zijn de volgende:

De internationalisering van de produktie - mogelijk gemaakt door betere kommunikatie, transport e.d. - is gebaseerd op de strategie om de produktie binnen een onderneming mondiaal te spreiden. Dit met het oog op verminderen van de risico's - ten gevolge van bijvoorbeeld het schommelen van de valuta-koersen - en met het oog op het drukken van produktiekosten.

Een tweede faktor is het beleid van derde wereldlanden, aldus van Putten. Met name het opzetten van zogenaamde vrij-handels-zones zijn bedoeld om een multinational-vriendelijk investeringsklimaat te scheppen. Deze vrij-handels-zones zijn in feite vrij-handels-staten waarbinnen de onbeperkte macht van de ondernemers geldt. Organisatie van arbeiders in vakbonden is verboden, de controle is scherp, de lonen laag, de werktijden lang. Volgens van Putten zijn het veelal vrouwen die in dergelijke zones werken.

Ten slotte is een derde faktor van belang, namelijk de technologiese ontwikkeling die het uitbesteden van produktie mogelijk enof vergemakkelijkt.

Subkontraktering vindt plaats binnen de reguliere ekonomie, als van de reguliere ekonomie naar de informele ekonomie. Daarbij: subkontraktering kan plaatsvinden binnen de nationale grenzen, als internationaal.

Behalve het thema van subkontrakten voert van Putten een tweede belangrijke ontwikkeling op. Zij konstateert een belangrijke toename van vrouwen in de produktie; zowel in de Derde wereld als

in het westen. Deze toename van vrouwen in de produktie gaat ten koste van werkgelegenheid van mannen:

Op p. 62 van "Made in heaven" lezen we

"Technologische en economische ontwikkelingen hebben volgens haar belangrijke konsekwenties voor de aard van de beschikbare banen. Er ontstaat aan de ene kant een groter aandeel banen waar een hoge opleiding voor nodig is. Deze banen worden goed betaald. Aan de andere kant ontstaan banen waar nauwelijks schooling voor nodig is en die dan ook slecht betaald worden. Banen die daar als het ware tussenin zitten verdwijnen. Er vindt, kortom, een verschuiving plaats van banen in handen van midden-klasse mannen naar slecht betaalde banen voor vrouwen".

Het derde thema betreft de terugkeer van de arbeidsintensieve industrie naar de geïndustrialiseerde landen in het westen. Deze terugkeer heeft vooral te maken met de drastiese verlaging van de levensstandaard onder grote groepen van de bevolking. Met name jongeren, vrouwen en migranten worden gedwongen zich op de informele arbeidsmarkt aan te bieden of genoeg te nemen met slechte 'wegwerp' banen.

Ontwikkeling produktiemiddelen.

In "Made in heaven" en ook in andere publikaties zoals van Swasti Mitter spelen de ontwikkelingen op technologies gebied een centrale rol. Er wordt gesteld dat de nieuwe technologie de mogelijkheden tot uitbesteding van onderdelen van de produktie vergroot. Sterker nog, dat de nieuwe technologie verantwoordelijk is voor de verschuiving in de aard van de beschikbare banen. Het is jammer dat een goede onderbouwing voor deze stelling in "Made in heaven" ontbreekt.

G. June, docent aan de Universiteit van Amsterdam, daarentegen gaat dieper in op de aard van de technologiese ontwikkelingen. Hij stelt dat de technologiese ontwikkeling een verdere kapitaal-koncentratie noodzakelijk maakt en flexibilisering van de arbeid tot gevolg heeft. (2)

Volgens hem is er sprake van een vergaande integratie van technologieën. June onderscheidt drie afzonderlijk technologie-klusters, te weten de mikro-elektronika, de bio-technologie en de technologie van nieuwe materialen. De integratie van deze technologieën, dat wil zeggen een combinatie, maakt een herstrukturering van de economie noodzakelijk. Door technologieën te combineren zijn nieuwe produkten

te ontwikkelen, alsook nieuwe produktiemiddelen. Deze combinatie vergt echter enorme kapitalen, kapitalen die kleine of middelgrote bedrijven niet kunnen opbrengen. Grote ondernemingen zijn echter ook gedwongen te fuseren, op te kopen of samen te werken om de binnen hand bereik liggende combinatie van afzonderlijke technologieën te realiseren in nieuwe produkten en produktiemiddelen.

June constateert dan ook een sterke concentratie-tendens:

"In bijna alle produktcategorieën wordt meer dan de helft van de produktie slechts door ongeveer vijf grote multinationals verzorgd. Een ontwikkeling die de laatste jaren versterkt is vanwege de toenemende integratie tussen de verschillende basis-technologieën". (3)

Er is echter nog een andere integratie. Dit is de integratie van afzonderlijke technieken binnen een basis-technologie. In het boek "Het Dekker perspectief" geeft ex-direkteur Dekker - van Philips - aan dat de onderneming gedwongen is te saneren, uit te besteden en zich op kern-activiteiten terug te trekken en daarbij samenwerking te zoeken vanwege de integratie van afzonderlijke technieken. De combinatie van tot voor kort gescheiden technieken zoals geluid, spraak, beeld en schrift levert een grote hoeveelheid nieuwe produkten en produktiemiddelen op.

Japanisering.

In veel analyses wordt Japan aangehaald. Swasti Mitter spreekt zelfs van een 'japanisering' van de economie. (4) De industrie en dienstverlening krijgt een nieuw jasje, een japans jasje. Aan de hand van de analyse van Muto Ichiyo gaan we na wat er nu zo bijzonder is aan de wijze waarop in Japan de produktie en arbeid is georganiseerd. (5)

Essentieel voor het begrijpen van de Japanse wijze van bedrijfsvoering is volgens Ichiyo de vorming van de zogenaamde 'company-world'. Hieronder moeten we het volgende verstaan:

".. het is een institutioneel-ideologies konsept dat gebruikt wordt om de konkurentie tussen bedrijven om te zetten in konkurentie tussen arbeiders. De onderneming is dusdanig georganiseerd dat arbeiders gedwongen worden het lot van de onderneming te delen. In een onderlinge konkurentie tussen arbeiders moeten de doeleinden van het bedrijf bereikt worden. Door Westerse mensen wordt dit met loyaliteit van de Japanse arbeider met het

management verwacht. Deze loyaliteit is echter gebaseerd op economische motieven en heeft weinig te maken met kulturele tradities of kollektivisme". (6)

Ichiyo stelt dat de ondernemers erin geslaagd zijn de konkurentie tussen bedrijven te combineren met de konkurentie tussen arbeiders. Deze combinatie heeft volgens hem geresulteerd in een keurslijf waarin arbeiders afgesneden zijn van de banden met de georganiseerde arbeidersbeweging.

Hoe de "company-world" er in de praktijk uitziet, verschilt per onderneming. Er zijn echter een groot aantal overeenkomsten. Deze zijn:

1. arbeiders zijn in een of meerdere bedrijfsbelangengroepen en/of kulturele verenigingen georganiseerd.
2. hiërarchische organisatie structuur waarin de ene groep arbeiders meer privileges kennen dan de andere.
3. flexibele beloning; de hoogte van het loon is afhankelijk van het oordeel van het management. Onderlinge competitie werkt in het voordeel van de onderneming.
4. kwaliteitskringen. Deze hebben tot taak het productieproces grondig te bestuderen, nieuwe productie-methodes uit te werken of verbeteren met als doel de productie en de produktiviteit te verhogen.
5. intimidatie
6. bedrijfsvakbond.

Het loonsysteem is in de "company-world" van essentieel belang. De beloning heet afhankelijk te zijn van de vakbekwaamheid van de arbeiders. Deze bekwaamheid heeft echter niets van doen met vak-kennis. Integendeel: het betekent de bijdrage aan de belangen van de onderneming. De beoordeling rust bij het management. Zij bepaalt de hoogte van de premies en bonussen en over promotiekansen. Het basisloon is vanzelfsprekend zeer laag.

Behalve een flexibel loonsysteem, vormt het onderscheid tussen losse (dat wil zeggen flexibele) arbeidskrachten en vaste arbeidskrachten de ruggespraak van de "company-world". Loos krachten zijn arbeiders die niet in vaste dienst zijn maar een flexibel arbeidskontraakt hebben of via een sub-kontraakt-bedrijf bij de onderneming werken.

Dit voert ons op een ander belangrijk element in de economische structuur van Japan. Grote ondernemingen hebben een heel scala van sub-kontrakt-bedrijven. Deze bedrijven leveren onderdelen voor de produktie of verrichten bepaalde diensten. Hoewel ze formeel onafhankelijk zijn, zijn het in feite onderdelen van de grote onderneming. Op hun beurt besteden bedrijven in de eerste laag van de uitbesteding, onderdelen van de produktie uit aan andere bedrijven.

Deze uitbesteding is in Japan zeer omvangrijk. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het percentage van uitbesteedt werk bij de 9 grote auto-fabrikanten. Zij besteden zo'n 75% van het werk uit.

Het systeem van uitbesteding heeft grote gevolgen voor het loon in de sub-kontrakt-bedrijven. Deze zijn veel lager dan in de grote ondernemingen. Arbeiders in kleine toeleveringsbedrijven verdienen slechts 19.7% van het loon dat arbeiders ontvangen in bedrijven met meer dan 1000 mensen in dienst. Muto Ichiyo geeft als reden voor deze verschillen in loon de moordende konkurentie tussen de verschillende toeleveringsbedrijven. De arbeiders dragen de lasten.

Herstrukturering van de Nederlandse economie.

De grote vraag is of dergelijke ontwikkelingen zoals die hierboven zijn beschreven in Nederland terug te vinden zijn. Overspoeld de 'japanisering' ook de Nederlandse economie?.

In de volgende hoofdstukken gaan we uitgebreid in op de flexibilisering en informalisering van de arbeid in Nederland. Maar voordat we daartoe overgaan, trekken we eerst de grote lijnen van de herstrukturering in Nederland.

Piet Leenders en Otto van de Vijzen, NRC-journalisten, proberen in een tweetal artikelen het nieuwe jasje dat de economie aangemeten krijgt, te analyseren. Zij stellen dat bij grote bedrijven er een duidelijk trend waarneembaar is van een concentratie op kern-activiteiten.

".. onder druk van de konkurentie streven zij naar verbetering van de produktikwaliteit en vergroting van de flexibiliteit in de produktie. Bovendien koesteren zij, naar Japans voorbeeld,

sinds enige jaren het ideaal van een voorraadloze produktie". (7)
Uit de woorden van NEVAT directeur Hijkoop schetsen zij een
hierarchies beeld van de Nederlandse economie. De NEVAT is een
organisatie van toeleveringsbedrijven.

"Aan de top bevindt zich de uitbesteder, direkt daaronder een
beperkt aantal trendsetters, de toeleverende bedrijven, gevolgd
door een of meer lagen conventionele jobbers. Deze hierarchische
opbouw vertoont veel gelijkenis met de situatie in Japan. Daar
bestaat al veel langer een sterk ontwikkelde toeleveringsstruk-
tuur, die slechts op een brede onderlaag van duizenden kleine
tot zeer kleine bedrijfjes, de zogeheten sweatshops steunt" (8).

Leenders en van de Vijzen spreken van een afwentelingsproces. De
lasten worden in feite gedragen door de bedrijven - lees arbeiders-
aan de onderkant van de pyramide. Het gevolg is dat de lonen on-
deraan slechts de helft zijn van die aan de top van de pyramide.

Het systeem van uitbesteding brengen de jour alisten in direkt
verband met de flexibilisering van de arbeid:

"Door de toename van de uitbesteding werd de noodzaak om flexi-
bel te zijn met name doorgewenteld naar het industriële midden
en klein bedrijf".

"Bij bedrijven die weinig aan toelevering doen nam het aantal
tijdelijke arbeidskracht toe met 9%. Maar bedrijven die voor
90% of meer van toelevering afhankelijk zijn, bedroep dit per-
centage 56". (9)

In de WRR (Wetenschappelijk Raad) studie "Op maat van het midden
en kleine bedrijf wordt eveneens een herstructurering van de
economie gekonstateerd.

"Voor een belangrijk deel is dit ook het gevolg van een bewust
daarop gericht bedrijfsbeleid. In de bedrijfsvoering is de
aandacht in toenemende mate op de kernactiviteiten en op de
produktie op kleinere schaal gericht. Door specialisatie en
kleinere produktie-eenheden willen bedrijven flexibel kunnen
inspelen op veranderingen in de vraag.

Daarnaast spelen echter ook kwaliteitsoverwegingen met betrek-
king tot het toe te leveren produkt en een betere kostenbe-
heersing en versterking van het management bij het kernbedrijf
een rol bij deze overwegingen". (10)

Een paar pagina's verder lezen we:

"In ruim 80% van de gevallen is dit (toename van de uitbesteding, HK) het gevolg van een bewust daarop gerichte strategie. Verwacht wordt dan ook dat de activiteiten in kader van subcontracting zullen toenemen. Ook import-subsittutie kan daarbij een rol van betekenis spelen nu blijkt dat bijna de helft van de Nederlandse uitbestedende bedrijven van mening is dat buitenlandse subcontractors kunnen worden vervangen door Nederlandse". (11)

Gelijk als de NRC-journalisten constateert deze WRR studie het afwentelen van de noodzaak tot flexibilisering:

".. de grote ondernemingen hebben de noodzaak om flexibel te zijn afgewenteld op het midden en klein bedrijf, dat op zijn beurt weer 75% van de subcontract-orders uitbesteedde. In een groot aantal gevallen heeft dit geleid tot een toename van het aantal tijdelijke arbeidskrachten met name bij toeleverende bedrijven". (12)

Wie de lasten dragen van deze herstructurering, laat zich raden.

Maartje van Putten:

"Er vindt een verschuiving plaats naar beneden. De verstechteringen van de arbeidsomstandigheden, het drukken van lonen, het wegvallen van enige rechtsbescherming bij ontslag. Dit vindt op alle nivo's in de produktie plaats. Aan de onderkant zijn er nog wel mensen die een baan hebben. Maar dan een slecht betaalde. Mensen die geen baan hebben, hebben ook geen kans op werk in de reguliere sektor. Zij komen terecht in de informele sektor; in de sweatshops, de huisindustrie of zelfs in de straatverkoop. Meer dan 12 uur per dag werken, tegen een zeer laag loon, zonder bescherming. Deze neerwaartse spiraal is een bedreiging voor ons allemaal" (13).

FLEXIBILISERING VAN DE ARBEID.

In de volgende hoofdstukken gaan we uitgebreider in op de flexibilisering en informalisering van de arbeid. We vatten zowel flexibilisering als informalisering op als bedrijfsstrategien met als voornaamste doel versterking van de konkurentiepositie en verhoging van de produktiviteit. Flexibilisering heeft betrekking op het soepeler inzetten van produktiemiddelen en arbeid, zowel in de reguliere als in de informele sektor. Informalisering heeft betrekking op het onttrekken van de produktie aan de wet en regelgeving.

Er worden in de literatuur een tweetal flexibiliseringsstrategien onderscheiden. Ten eerste kunnen de produktiemiddelen flexibel ingezet worden. Daarnaast kan de inzet van arbeid aangepast worden aan de vraag naar produktie. Er wordt veelal een onderscheid gemaakt tussen interne en externe flexibilisering. Onder interne aanpassing van de inzet van arbeid in het produktieproces verstaan we het aanpassen van arbeidsvoorwaarden, arbeidstijden, arbeidsloon van de vaste mensen in dienst. Voorbeelden hiervan zijn: kombi-funkties, overwerk, stukloon, prestatieloon, tijd voor tijd-regelingen etc.

Onder externe flexibilisering verstaan we het soepel inzetten van arbeid van buiten het bedrijf, dat wil zeggen van arbeidskrachten die niet in vaste dienst zijn.

Interne flexibilisering.

Het aanpassen van de interne arbeid aan de vraag naar produktie vindt met name plaats in de arbeidsintensieve onderdelen van de dienstverlening en/of produktie. Overwerk is wel de bekendste vorm van aanpassing. Er zijn echter meer vormen van flexibele inzet van vaste arbeidskrachten. In een aantal sectoren - bijvoorbeeld in de overslag in de havens - wordt in toenemende mate gebruikt gemaakt van zogenaamde kombi-funkties. Kombi-funkties wil zeggen dat een arbeider verplicht is zich op meerdere plaatsen in de produktie in te zetten. Dit betekent in de praktijk dat hij of zij verschillende soorten werkzaamheden moet verrichten. In weer andere sectoren komt de tijd-voor-tijd regeling voor. Dit is een regeling waarin bepaald is dat een arbeider in slappe

tijden - bij weinig vraag - verplicht is vrije dagen op te nemen. Bij pieken in de vraag is de verplichting tegenovergesteld: dan is de dwang overwerk te verrichten of zelfs in het weekend te werken.

De discussie over de bedrijfstijdverlenging moeten we ook in het licht van de flexibilisering zien. Bedrijfstijdverlenging betekent in eerste instantie dat de wet en regelgeving wat betreft overwerk versoepeld dient te worden. De voordelen voor ondernemingen laten zich ook hier raden: besparing op de produktie-kosten.

Aparte vermelding vergen de flexibele beloningsystemen, zoals het stukloon en het prestatieloon. Stukloon en prestatieloon worden ook weer in de arbeidsintensieve delen van de produktie en dienstverlening toegepast. Bij stukloon wordt het loon bepaald door de hoeveelheid produkten die afgeleverd worden. In de huisindustrie (zie volgende hoofdstuk) is stukloon meer regel dan uitzondering. Prestatiebeloning is een variant op stukloon. Echter met dit verschil dat niet de geleverde produktie maatstaf is, maar het oordeel van het management. Prestatiebeloning wordt toegepast bij bijvoorbeeld Philips en DAF. Onlangs zijn een aantal bedrijven overgegaan tot prestatieloon. Invoering van het prestatieloon bij het las-elektroden bedrijf Smitveld in Nijmegen haalde de kranten. De Industriebond FNV was namelijk akkoord gegaan met de invoering. Beleidsmedewerker Notten van de IB-FNV stelt dat de bond gedwongen is een pragmatiese keuze te maken. Wil de bond mee praten over de voorwaarden waaronder een prestatie-beloning ingevoerd wordt, moet de bond wel akkoord gaan.

Desondanks is Notten niet erg gelukkig met deze ontwikkeling:

"We zijn bang dat dit soort salarissystemen kan leiden tot willekeur" (1).

"De meeste prestatiebeloningssystemen staan los van de cao, dus hoeft een onderneming niet eens met de bonden te overleggen. "

Harry van Seumeren, journalist van de Volkskrant schrijft het volgende over prestatieloon:

Deeltijd_arbeid.

In de literatuur wordt deeltijd-arbeid wisselend ondergebracht bij interne, dan weer bij externe flexibilisering. Bij deeltijd arbeid moeten we denken aan een groot aantal variaties. Zo komen de deeltijd-arbeidskontrakten tot 20 uur veel voor. Het gaat hier om mensen in vaste dienst. Er zijn echter ook arbeidskontrakten voor minder dan 20 uur. In sommige gevallen wordt deeltijdarbeid gekombineerd met een tijdelijk kontrakt; voor een half jaar of korter.

Het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid heeft de omvang geschat op 650.000 deeltijd-arbeiders. De verwachting is dat deeltijd-arbeid explosief zal stijgen. De stijging van 1982 tot 1985 bedroeg 14,4%. (3)

Het OSA - Een organisatie dat onderzoek doet naar de arbeidsmarkt - komt echter uit op een cijfer dat aanzienlijk hoger ligt, namelijk op 885.000 in deeltijd.(4)

Externe flexibilisering.

Bij externe flexibilisering doet een onderneming een beroep op de arbeidsmarkt; van buitenaf worden mensen aangetrokken. Vaak gebeurt dit via bemiddelingsinstanties, zoals uitzendburo's, arbeidspools, theiswerkcentrales of middels het inlenen van personeel van kollega-bedrijven.

Uitzendburo's.

In het rapport van het ministerie van 1987 over flexibele arbeid wordt een explosieve groei gekonstateerd van het aantal uitzendkrachten. (5)

Zo wordt in 1982 - omgerekend in arbeidsjaren, 30.800 mensen via het uitzendburo uitbesteedt aan bedrijven en overheidsinstanties. In 1986 was dit opgelopen tot 95.000. Het raport voorspelt een groei in de toekomst, ondanks een geringe stagnatie op dit moment. Ook in een ander raport van hetzelfde ministerie wordt een sterke stijging gekonstateerd. Op basis van onderzoek binnen een groot aantal bedrijven wordt deze stijging op 27.5% berekend. (6)

Kleine kontrakten.

Onder kleine kontrakten verstaan we een serie kontrakten die zeer variabel van vorm en inhoud zijn. Zo zijn er de mini-max kontrakten. Een minimum aantal uren wordt door de ondernemer gegarandeerd.

Een arbeider moet wel de gehele dag beschikbaar blijven. Onder kleine kontrakten verstaan we ook de zogenaamde oproep of af-roep-kontrakten. Bij pieken in de vraag of problemen ten gevolge van ziekte, vakantie kunnen arbeiders voor enkele uren opgeroepen worden. Een bekend voorbeeld van kleine kontrakten is het oproepkontraakt in de detail-handel en horeka.

Volgens het CBS - Centraal Bureau voor Statistiek - werkten in 1986 zo'n kleine 126.000 mensen met een oproep-kontraakt. Hiervan waren er 82.000 vrouwen en 44.000 mannen. Ook wat betreft de oproepkontrakten wordt een stijging verwacht. (7)

Thuiswerk.

Op het verschijnsel thuiswerk zullen we in het volgende hoofdstuk uitgebreider ingaan. Hier volstaan een aantal opmerkingen. Vanwege het verborgen karakter van de huis-industriële produktie is het slechts gissen naar de omvang. Thuiswerk blijkt in veel gevallen 'zwart' uitbetaald te worden; registratie is er dus niet bij.

De Vrouwenbond FNV stelt in een publikatie dat het aantal thuiswerksters - het gaat voornamelijk om vrouwen - geschat moet worden tussen de 40 en 400 duizend mensen. (8)

Het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid houdt het op 160.000; dit op basis van gegevens die door het USA geleverd zijn. Andere cijfers komen we ook tegen. Zo heeft de Hogeschool in Tilburg in opdracht van het ministerie een vooronderzoek naar thuiswerk verricht. In het rapport "Het verschijnsel thuiswerk" wordt het aantal thuiswerksters op enkele tienduizenden geschat.

Arbeidspools.

In de Rotterdamse haven is onder dreiging van massa-ontslag in de overslag een zogenaamde 'arbeidspool' opgezet. In de metaal-industrie bestaat er al langer een arbeidspool, Werkmetaal geheten. In de arbeidspools 'zitten' mensen die door bedrijven gedumpt zijn, maar vanwege hun ervaring en vakbekwaamheid 'gereserveerd' dienen te blijven. Bij pieken kunnen ondernemers een beroep doen op de arbeidspool. Dit scheelt in de loonkosten; de arbeiders hoeven niet in vaste dienst genomen te worden.

Inleen arbeid.

Het lenen van personeel van kollega-bedrijven kunnen we zien

als een variatie op de arbeidspools. Deze vorm van flexibele inzet van externe arbeid wordt 'kollegiale inleen' genoemd.

Subkontrakten.

Een zeer bijzondere vorm van flexibele arbeidsinzet wordt verkregen middels het uitbesteden van onderdelen van de produktie of dienstverlening. Het betreft hier veelal arbeidsintensieve produktie/dienstverlening dat aan de marge van de produktie plaats vindt of niet bedrijfsgebonden is. Bekende voorbeelden zijn: het inpakwerk en het schoonmaakwerk.

Ondernemingen besteden het werk uit aan subkontraktbedrijven. Voor een tweetal branches hebben we na kunnen gaan hoe dit systeem van sub-kontrakteren werkt.

De Bezem erdoor', zo heet het klachtenboek dat is samengesteld door het Buro voor Rechtshulp (Amsterdam), KMAN (komite Marokkaanse Arbeiders Nederland) en de Rechtswinkel. (9) "De bezem erdoor" is aan aanklacht tegen de wantoestanden in de schoonmaakbranche.

Op de eerste pagina's wordt de Industriebond FNV bekritiseerd;

"De FNV besteedt nauwelijks aandacht aan de structurele problemen in de branche, zoals uitbesteding, privatisering, parttime werk, afroepkontrakten en de zwakke positie op de arbeidsmarkt van de werknemers in deze bedrijfstak" (p.11)

Het klachtenboek noemt de uitbesteding en de schaalvergroting in de branche de structurele problemen. Er wordt gewezen op het afwentelen van risico's, verplichtingen en lastige procedures op de onderaannemers. Datis een. Twee is dat door de uitbesteding er een markt is gekreeerd van vraag en aanbod; een markt waar de konkurentie tussen schoonmaakbedrijven toeneemt en de prijzen dientengevolge dalen. De arbeiders moeten deze prijsdalingen opvangen door overwerk, lage beloning, isolement etc.

Een tweede probleem dat de drie organisaties aanwijzen is de schaalvergroting in de schoonmaakbranche. Er zijn meer dan 2000 schoonmaakbedrijven. Hiervan neemt 40% het grootste deel van de markt voor haar rekening, zo'n 95%. Ten gevolge van de schaalvergroting is het werk vergaand gestandariseerd. Dit vereenvoudigd de inzet van nog ongeschooldere, jongere arbeiders. Door standaardisering worden de arbeiders manupuleerbaarder.

Het behoeft dan ook geen verbazing te wekken als we bagaan welke mensen in deze schoonmaakbranche werkzaam zijn. Meer dan 100.000

mensen zijn in deze branche werkzaam, hiervan zijn 75% vrouwen, 11% migranten en zo'n 17% zijn jongeren.

De klachtenlijst is indrukwekkend. Een greep uit de inventarisatie: ontduiking van de cao, te weinig loon uitbetaald, lange werktijden, werkbelasting, problemen bij ontslag, illegale migranten worden in dienst genomen.

Hetzelfde verhaal kunnen we houden over de horeca. Ook in deze sektor is er een sterke tendens tot schaalvergroting, monopolievorming en van verketening. Verketening wil niets anders zeggen dan dat ondernemingen in verschillende branches met elkaar samenwerken; bijvoorbeeld een reisorganisatie, met een vervoersmaatschappij, met een hotel, met een restaurant.

Gevolg van deze tendensen is dat er een sterke standaardisering van de dienstverlening optreedt. Dit wil niet meer zeggen dan een toename van routine en ongeschoold werk.

Het aantal migranten in de hereka-sektor is relatief groot. Maar grotere bedrijven hebben procentueel meer migranten in dienst. Voor 1980 golden de volgende cijfers. Zo'n 10% van de 62.000 mensen werkzaam in de horeka zijn migrant. Voor grote bedrijven lag dit percentage tussen de 40 en 50.

De arbeidsomstandigheden zijn er naar:

"Er is sprake van onderbezetting, tijdelijke kontrakten, gejaagder werk, een groot verloop en snel van samenstelling wisselende groepen. Bij grote werkloosheid betekent dit onderlinge konkurentie, angst voor ontslag en een verder aantasting van de solidariteit". (12)

In dag en weekbladen en soms in onderzoeksrapporten kunnen we een zelfde soort berichten lezen over andere sectoren.

In "Hollands gastenboek" waarin Rudie Kagie ingaat op de arbeidsomstandigheden van migranten worden slavernij voorbeelden gegeven. Kagie voert bijvoorbeeld een industrial cleaning expert op. Deze zegt:

"De gezondheid van losse krachten is helemaal niet interessant, want daar zijn er genoeg van" (13)

In het volgende hoofdstuk komen we hier nog op terug. Uitbesteding van produktie of dienstverlening naar met name de informele sektor, is weliswaar lukratief voor de ondernemer, maar het veroorzaakt slavernij toestanden.

INFORMALISERING VAN DE ARBEID.

De verwarring rond het begrip 'informele sektor' is overweldigend. Er zijn legio termen in gebruik; de schemerzone, de schaduw-ekonomie, de zwarte sektor. Om de verwarring overzichtelijk te houden, gaan we eerst in op de verschillende benaderingen van de 'informele sektor', om daarna over te gaan op de 'informalisering van de arbeid'.

Het veelgebruikte konsept om de 'informele ekonomie' te onderzoeken is afkomstig van Gershuny. Deze maakt een onderscheidt tussen een drietal sektoren die gezamenlijk de 'informele ekonomie' omvatten. De eerste sektor is de huishoudelijk, een tweede de kommunale en de derde sektor is de zwarte. Deze laatste is weer ingedeeld in de gekoppelde informele sektor (strikt verbonden met de formele), de semie-autonome (deels verbonden met de formele) en de autonome informele sektor (toeleverend aan de konsument).

De OSA bouwt in "Bouwstenen van de informele arbeidsmarkt" verder op het konsept van Gershuny. (1) Zij onderscheidt twee sektoren in de informele ekonomie. Enerzijds de zwarte sektor waarin verhoging van het inkomen het belangrijkste doel is. Anderzijds de huishoudelijk en kommunale sektor, waarin de besparing op de uitgaven doel is van de informele inspanningen.

Een eenzijdige verklaring voor de 'informele ekonomie' wordt van de hand gewezen. De OSA maakt een analyse op basis van een combinatie van faktoren die te onderscheiden zijn in strukturele faktoren en oppprtunity-faktoren, dat wil zeggen gelegenheidsfaktoren. Theorie-vorming wijst de OSA van de hand:

"Een theorie van de vraag en aanbod van de informele arbeid is niet verstandig: het leidt tot een te grote reduktie van de samenhangen. De kompleksiteit van het maatschappelijk verschijnsel informele sektor staat dit niet toe". (2)

Strukturele faktoren die de vraag naar informele arbeid bepalen zijn volgens de OSA 1) verbeteren van de konkurentiepositie, 2) winst, 3) tijdsbesparing, 4) kwaliteitsverhogend.

Gelegenheidsfaktoren die de vraag beïnvloeden zijn talrijk. Er worden een kleine 10 faktoren opgesomd die betrekking hebben op de wetgeving, de technies-organisatoriese mogelijkheden van een bedrijf en persoonsgebonden faktoren.

Wat betreft het aanbod van informele arbeid wordt ook een onderscheid gemaakt in structurele en gelegenheidsfactoren. Structureel zijn de daling van het inkomen of het ontbreken van een geregeld inkomen, zoals bij illegale migranten. Ook wordt de sociaal-maatschappelijke positie van uitkeringsgerechtigden als structurele faktor gezien. Uitkeringsgerechtigden bieden zich aan op de informele arbeidsmarkt om "weer structuur in het leven te krijgen".

In "De schemerzone, werkplaats tussen vrije tijd en arbeid" doet Renooy verslag van een onderzoek onder prive-huishoudens naar informele activiteiten. Dit onderzoek werd in opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid verricht. (3). Renooy definieert de schemerzone als volgt:

".. bestaande uit activiteiten die een formele structuur in juridiese of ekonomiese zin ontberen. Registratie is hierdoor onmogelijk. Er is sprake van een positief inkomenseffekt".

Volgens Renooy wordt de groei van de schemerzone door een viertal ontwikkelingen veroorzaakt. Ten eerste het goedkoper worden van produktiemiddelen. Hierdoor is het eenvoudiger wat te beunhazen; aanschaf van produktiemiddelen wordt vereenvoudigd. Een tweede oorzaak ligt in de daling van het inkomen. Mensen zijn niet in staat de formele arbeid te betalen en doen daarom een beroep op de informele markt. Andersom geldt dit eveneens: bij een dalend inkomen zijn mensen eerder geneigd zwart te klussen. Een derde oorzaak noemt Renooy het terugtrekken van de overheidsbemoedening, bijvoorbeeld in de dienstverlening. Ten slotte een vierde oorzaak. Deze is gelegen in 'das unbehagen'. De snelle ontwikkeling van de technologie heeft geleid tot vermindering van kontakten en een grotere vervreemding van de arbeid. De reactie daarop is een trend naar zelf werkzaamheid, klein schaligheid en kontakten.

Renooy gaat uitgebreid in op de aanbod van informele arbeid. Hij constateert dat gelijk als op de reguliere arbeidsmarkt er op de informele arbeidsmarkt sprake is van ongelijkheid. Zogenaamde kansarme groepen als jongeren, langdurig werklozen, arbeidongeschikten maken weinig kans op de informele arbeidsmarkt. Een van de oorzaken hiervan vindt Renooy in het gegeven dat deze groepen vaak regionaal of lokaal gekoncentreerd zijn; in zogenaamde probleemgebieden:

De kans op arbeid in de schemerzone is daar nog geringer doordat, naast een slechte infrastructuur, er maar een zeer beperkte vraag naar betaalde schemeractiviteiten bestaat, vanwege

werkdag van 12 uur is meer regel dan uitzondering. Als de opdrachten zich opstapelen dan wordt er simpelweg langer gewerkt; 17 uur per dag in het hoogseizoen komt voor. Overwerk wordt dus niet betaald, je krijgt een vast bedrag. Prosteren helpt niet; je wordt zo op straat geschopt. Dat geldt zeker voor de illegalen die in de ateliers werken.

De groei van het aantal ateliers kun je aflezen aan het aantal Turkse radio-piraten. Twee jaar geleden bestond er slechts 1 radio-piraat. Nu zijn het er vier of vijf. Ze draaien alleen voor de mensen in de ateliers". (8)

Ook Bloeme en van Geuns zijn deze wantoestanden tijdens hun onderzoek tegen gekomen. De verklaring die Adnan K en de beide onderzoekers geven voor de groei van de ateliers is nagenoeg dezelfde. Met name migranten verkeren in een zeer slechte arbeidsmarktpositie. Adnan noemt het percentage van werkloze Turkse jongeren, zo'n 85%. Behalve de werkloosheid, is de verlaging van de levensstandaard en inkomen belangrijk. De enige uitweg om een noodzakelijke aanvulling op het inkomen te krijgen is werk in een van de ateliers.

Het grootste deel van de ateliers is in Turkse handen. De opdrachtgevers zijn nagenoeg allemaal van Nederlandse afkomst. Het zijn de opdrachtgevers die profiteren van de arbeid in de ateliers. Bloeme en van Geuns geven aan dat de risico's in de kledingsbranche - zoals het risico van de teruglopende verkopen, de wisselende mode, de scherper wordende konkurentie in de detailhandel - verschoven worden naar de ateliers. Tussen de ateliers vindt een ware konkurentieslag plaats om de gunsten en opdrachten van een opdrachtgever te winnen. Adnan:

"Bij deze opdrachtgevers zitten bekende namen, C&A bijvoorbeeld. Zij weten dondersgoed hoe de ateliers werken en welk voordeel zij ermee kunnen doen. Sterker nog, zij maken gebruik van het grote aantal ateliers door hen tegen elkaar uit te spelen. De konkurentie neemt toe. Hoe meer konkurentie des te lager de prijzen en des te slechter het loon en de arbeidsomstandigheden. Dat weten de opdrachtgevers en ze stimuleren het. Bewust".

Wil Verstraeten van de Industriebond FNV en cao-verantwoordelijke voor de konfektie-industrie erkent het probleem rond de illegale konfektie-ateliers. Maar, zijn mening is dat de bond weinig of niets kan doen. Volgens hem moet de bond zich richten op het ontwikkelen van een ere-kode. Dat onder druk van de konkurentie een dergelijke ere-kode niet veel zal uithalen, ontkent Wil Verstraeten:

de relatieve armoede in deze gebieden".

Het wekt geen verbazing deze konklusie. Renooy heeft zijn onderzoek beperkt tot prive-houdens en zijn aandacht kennelijk gekoncentreerd op de beter betaalde schemeractiviteiten. Het gemiddelde uurloon dat Renooy kon berekenen op basis van zijn gegevens bedraagt 15,--.

Renooy wijst de dualistische benadering van informeel-formeel van de hand. Volgens hem is er geen sprake van twee naast elkaar en los van elkaar bestaande sectoren. Integendeel, er is een sterke onderlinge verwevenheid, waardoor de grenzen vervagen.

Dit komt ook tot uiting in de omschrijving van de relatie tussen de schemerzone en de reguliere sektor. Door Renooy worden een zestal patronen onderscheiden. De schemerzone is een afzetgebied voor formele bedrijven. Restpartijen of partijen met slechte kwaliteit worden in de schemerzone gedumpt. Daarbij, de schemerzone is tevens toeleverend aan de formele sektor. Een derde relatiepatroon is de 'bufferwerking' voor kleine en startende ondernemingen. Veel ondernemingen starten in de schemerzone om na verloop van tijd de stap tot de reguliere markt te nemen. De schemerzone is tevens het reservoir van goedkope arbeidskrachten. In deze functie ligt een andere besloten, namelijk de druk die op de lonen in de formele sektor toeneemt bij een groeiende schemerzone. Vanwege de lage prijs van produkten en goederen - mogelijk vanwege de lage prijs voor arbeid - vindt wat ondernemers noemen konkurentievervalsing plaats.

Godschalk heeft weer een hele andere benadering. In "Informele ekonomie, perspektieven en gevaren" stelt hij dat de informele ekonomie parasitair is op de formele. Verwijzend naar de informele sektor in Derde wereldlanden, stelt Godschalk dat de informele sektor in de "post-industriële samenleving" niet gezien kan worden "het laatste middel tot overleven". Integendeel:

"De verlokkingen van de welvaart .. waren voor velen te sterk". Oorzaak voor de groei van de informele sektor zoekt Godschalk dus in de onvrede over hetgeen "de verdelende rechtvaardigheid in de samenleving hen had toegewezen en zochten een aanvulling op hun behoeftenbevrediging". (4)

Hij onderscheidt nog een tweetal andere oorzaken. Ontwikkelingen binnen de produktie kunnen leiden tot het overbrengen van arbeid naar de informele ekonomie. Een tweede oorzaak is de ekonomiese recessie. Minder winstgevende activiteiten worden

recessie. Minder winstgevende activiteiten worden overgebracht naar de informele sektor.

Maartje van Putten en Anneke van Luyken hanteren liever niet het begrip 'informele sektor'. (5) Deze term is vervuld, zo zegt Anneke. Waar het werkelijk omgaat is het proces van informalisering van de arbeid. Produktie of dienstverlening wordt naar de informele sektor overgebracht. Dit proces, gaat Anneke verder, begint bij de flexibilisering van kontrakten:

"Wanneer de normale arbeidsbeschermende wetgeving ophoudt, begint de informele sektor, ook al is er sprake van een formeel arbeidskontraakt. Het begrip is absoluut niet staties. Op dit moment wordt de wet en regelgeving ten aanzien van arbeid steeds lossier. Hierdoor ontstaan er arbeidsrelaties die onder de lijnen van de wet blijven".

Volgens van Luyken is er sprake van een complex van oorzaken van de informalisering van de arbeid. Allereerst is er een arbeidsmarkt voor informele arbeid. Daarnaast zijn technologische ontwikkelingen bepalend. Door de vooruitgang in technologie wordt het opsplitsen van het produktie-proces eenvoudiger. Steds meer onderdelen van de produktie kunnen verricht worden door losse en vervangbare arbeidskrachten. Het opsplitsen vereenvoudigt op haar beurt weer de uitbesteding van produktie of dienstverlening. Nieuwe ideeën over bedrijfsvoering zijn ook relevant.

"Dat niet alles zelf geproduceerd hoeft te worden is een relatief nieuw idee. Uitbesteding en 'just on time' toelevering van onderdelen door de subcontractors en de kwaliteitskringen zijn aspecten van het denken over bedrijfsvoering.

Een onderneming als Rank Xerox bijvoorbeeld; flexibiliseert de arbeidsintensieve produktie waar ongeschoolde of laaggeschoolde ingezet worden. Maar het flexibiliseert ook aan de bovenkant. Met ondersteuning van het bedrijf kunnen goede krachten zelfstandig worden, natuurlijk formeel zelfstandig. In werkelijkheid is een ex-werknemer afhankelijk van Rank Xerox.

Zo krijg je het bedrijf van de toekomst: een grote hal met allemaal deuren, waarachter de assemblage plaatsvindt".

Overwegingen met betrekking tot de produktiekosten, de kwaliteit van het produkt en de bereikbaarheid spelen bij de informalisering een rol. Belangrijk is de zwakte van de arbeidsorganisatie. Door de uitbesteding groeit het midden en kleinbedrijf. In deze bedrijven heeft de vakbond geen poot aan de grond. Sterker nog, de vakbe-

weging onderkent deze zwakte niet. Zij onderkent niet dat flexibilisering loondrukkend is, en onder mom van de internationale concurrentie wordt nu al akkoord gegaan met flexibilisering van het loon, prestatieloon. De vakbeweging heeft de greep op de afbraak, volgens van Luyken volledig verloren.

Informalisering van de arbeid is in wezen een spiraal naar beneden; de arbeidsomstandigheden verslechteren, het loon wordt gedrukt, de werktijden verlengd, organisatie wordt onmogelijk of bemoeilijkt. Het is een proces met duizend gezichten, zegt van Luyken. Wat het uiteindelijke resultaat is, daarvoor verwijst zij naar thuiswerkers. Deze zijn vogelvrij, hebben totaal geen bescherming en werken voor 2 of 3 gulden per uur.

Loon-konfektie.

Onlangs is een uitgebreide studie afgerond over de informalisering in de loon-konfektie, en in een aantal andere sectoren. (6). L. Bloeme en van Geuns konstateren een toename van de informele productie in de onderzochte sectoren; loonkonfektie, schoonmaak, de grafiese sektor, de type en tekstverwerkingsbranche, het 'wilde plakken' en de koeriersbranche. We beperken ons hier tot de loonkonfektie.

Sinds enige tijd kunnen de arbeidslonen in de Nederlandse loon-konfektie branche concurreren met de lonen in Derde wereldlanden. De productie van loon-konfektie heeft een geweldige groei doorgemaakt. De groei kan op naam van de konfektie-ateliers geschreven worden. Alleen in Amsterdam wordt het aantal tussen de 300 en 500 ateliers geschat. (7) Met een gemiddelde bezetting van 10 tot 15 mensen per atelier komt dit neer op minimaal 3000 mensen en maximaal 7500. Bloeme en van Geuns schatten dat tussen de 40 en 60% van de productie in de ateliers informele productie is. Dat wil zeggen dat er niet voldaan wordt aan de wet en regelgeving die betrekking heeft op de loonkonfektie.

Wat dit in de praktijk betekent vertelt Adnan K, onze informant.

"De situatie in de ateliers is sàecht, zeer slecht. In een ruimte, veelal een huiskamer, staan 10 of 15 industriële naai-machines. Gemiddeld werken er zo'n 15 mensen in een atelier, ook kinderen. Omdat er geen ventilatie is, is het stoffig. De belichting is slecht. Pauzes komen niet voor. Er wordt geen stukloon of uurloon betaald. Het loon wordt per week uitbetaald; een

dergelijke ere-kode niet veel zal uithalen, ontkent Wil Verstraeten:

"We moeten parallele belangen ontdekken tussen de werknemers en de werkgevers. Ze weet ik van een legaal konfektie bedrijf dat het de konkurentie met illegale ateliers niet aankon en op de fles ging. Werkgevers en hun organisaties hebben dus alle belang bij het naleven van een dergelijk ere-kode, om de ateliers de wind uit de zeilen te nemen". (9)

Bloeme en van Geuns hebben zo hun twijfels om de keten-aansprakelijkheid. Ten eerste omdat dit op basis van vrijwilligheid nagekomen dient te worden. Ten tweede omdat er sprake is van het inschakelen van tussen-handelaren, zogenaamde kontaktpersonen.

Daar komt nog iets anders bij, namelijk de permanente groei van de informele arbeidsmarkt. De werkloosheid en de inkomensdaling onder migranten is een structureel probleem.

Maartje van Putten noemt in het voorwoord van "Observaties van een zwartwerker" nog een ander probleem, namelijk het hoge aantal illegaal verblijvende migranten in Amsterdam. Zij schat het aantal op 20.000. Alleen voor Amsterdam. (De FNV schat het totale aantal illegale migranten voor Nederland op 70.000) (10).

Hoe omvangrijk de informele produktie en dienstverlening is, daarover kunnen we alleen gissen. Zeker is dat informele arbeid in alle sectoren plaatsvindt. Sporadies duiken er berichten op. Over de land en tuinbouw (11), over de schoonmaak-branche (12) over de horeka waar de informele arbeid geschat wordt op ruim 50%, over de industriële produktie (13), de kommerciële dienstverlening. Schattingen gaan van de 10 miljard tot 20 en 22 miljard per jaar, dat is zo'n 10 procent van het Bruto Nationaal Produkt.

Huisindustrie.

De industriële produktie in de woonkamer en achter het aanrecht groeit, dat is de stellige overtuiging van mensen die onderzoek hebben verricht naar thuiswerk. (14) In alle sectoren vindt thuiswerk plaats. Veelal gaat het om arbeidsintensieve produktie waar geen of nauwelijks scholing voor vereist is. Jules Termeer uit Tilburg die in 1987 een onderzoek afsloot naar thuiswerk in de regio stelt dat thuiswerk hoofdzakelijk informele produktie is. Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld Anneke van Luyken. Termeer omschrijft thuiswerk als produktie-werk in en rondom het huis voor derden. Het

Geschoolde of ongeschoolde industriële produktie in of rond de prive-huishoudens, het is de laatste keten van het uitbestedingsnetwerk. Het zijn veelal kleine bedrijven die werk uitbesteden rechtstreeks aan thuiswerksters of via thuiswerkcentrales of andere tussenpersonen. Dat kleine bedrijven thuiswerksters inschakelen lag in de lijn van de verwachtingen. In de produktiepyramide worden de flexibiliserings- en informaliseringsstrategien doorgevoerd naar het midden en klein bedrijf.

Over de arbeidsomstandigheden, het loon - vooral stkkloon - de bescherming kunnen we kort zijn. Deze zijn slecht, bar slecht zelfs. Lonen van 1.50 of 2 gulden per uur zijn eerder regel dan uitzondering. Voor het geschoolde thuiswerk liggen de lonen hoger en zijn de arbeidsomstandigheden beter geregeld.

Zoals in het eerste hoofdstuk al werd aangegeven, over de omvang van thuiswerk doen de meest wilde verhalen de ronde. De Vrouwenbond FNV schat het aantal tussen de 40 en 400 duizend. Het OSA schat het aantal op 160.000.

Ter vergelijking geven we een aantal cijfers in andere landen. Voor Engeland bijvoorbeeld komen de meeste onderzoekers/sters uit op 300.000 thuiswerksters. Waarbij ook een groei gekonstateerd wordt.

Italië kent zo'n 1 miljoen thuiswerksters!. Ook hier wordt een groei gekonstateerd.

TOE SLOT.

Hoe we het ook wenden of keren, ook de Nederlandse economie krijgt een nieuw jasje aangemeten. Flexibilisering en informalisering enerzijds en verdergaande concentratie anderzijds zijn de patronen waarlangs de maat van het nieuwe jasje wordt bepaald.

Flexibilisering van de arbeid en informalisering komen niet uit de lucht vallen. Het zijn bedrijfsstrategien om de winst te verhogen. De lasten en risico's worden afgewenteld op arbeiders die in vaste of vrij loondienst een inkomen of een noodzakelijk aanvulling op het inkomen moeten verdienen. Er treedt, wat Termeer noemt een verdringingseffekt op. Groepen komen als het waren als konkurrenten tegenover elkaar te staan. De ruime arbeidsmarkt, zowel formeel als informeel, biedt ondernemingen de mogelijkheid een verdeel en heersstrategie te voeren, de lonen te drukken, de organisatie van arbeiders onmogelijk te maken, fatsoenlijke arbeidsomstandigheden aan hun laars te lappen. "Om de gezondheid van zwartwerkers en illegalen hoeven we ons niet druk te maken, er zijn er genoeg", dat is de mentaliteit.

+

De produktie-pyramide is in feite een afschuif-mechanisme. Bedrijven bovenaan - de multinationale ondernemingen - zadelen de bedrijven die toeleverend zijn met de flexibiliserings en informaliserings problemen op. Vanwege de toenemende konkurentie tussen deze, worden de problemen weer verder naar beneden geschoven. De overheid helpt een handje bij dit afschuifstelsel door fiks te bezuinigen op uitkeringen en sociale voorzieningen en door de lonen te matigen. Het versoepelen van de wet en regelgeving ten aanzien van de arbeid, is een andere steun in de rug voor ondernemers.

Voor arbeiders en arbeidsters is het afschuif-mechanisme een glijbaan-mechanisme. De lonen worden in toenemende mate gedrukt, de arbeidsomstandigheden verslechteren en tot overmaat van ramp blijft de vakbond aan de zijlijn staan. Zichtbaar is nu dat vooral vrouwen, jongeren, migranten, ongeschoolden en langdurig werklozen de zwaarste lasten dragen. Maar het treft hen niet alleen. Arbeiders die zich nu zeker wanen van een goedbetaalde baan, voelen de druk toenemen. Zij moeten de willekeur van de ondernemers in toenemende mate slikken, moeten genoegen nemen met minder loon, minder zekerheid. Omdat er t en wachtende na U zijn.

De grote vraag is natuurlijk de vraag naar organisatie. Organisatie om van de glijbaan een trap naar boven te maken. Als het gaat om het verdedigen van belangen van migranten, vrouwen, jongeren en andere zwakke groepen op de arbeidsmarkt, kunnen we dan rekenen op de vakbeweging?. Voorlopig moeten we konkluderen dat de FNV meehobbelt en weinig of niets onderneemt om de afbraak een halt toe te roepen. Hoewel de FNV streeft naar volwaardige arbeid, is het terugdringen van flexibilisering geen speerpunt. Integendeel, stapje voor stapje wordt de federatie gewonnen voor flexibilisering, zelfs voor prestatieloon.

Rob Bunt van de FNV stelt dat de bonden de belangenbehartiging van flexibele arbeiders heeft verwaarloosd. (15) Volgens hem ligt de reden van deze verwaarlozing in het feit dat het vakbondsbeleid gemaakt wordt door de geschoolde, witte kostwinner van middelbare leeftijd. Moeten we dan wachten dat de ontwikkelingen ook deze kostwinners hebben ingehaald?.

Het antwoord op de vraag naar organisatie van thuiswerksters, uitzendkrachten, deeltijd-arbeiders, zwartwerkers, uitkeringsgerechtigden, arbeiders met een minimum inkomen, van jongeren, vrouwen en migranten, blijven we schuldig.

Wellicht kan verder onderzoek naar de herstructurering van de economie en naar de arbeidsomstandigheden een bijdrage leveren aan het vinden van een juist antwoord.

1.

"Made in heaven, vrouwen in de veranderende internationale arbeids-
delin",

M van Putten en N. Lucas, EVS, 1985.

2.

"Touwtrekken om technologie, analyses en opties voor beleidsstrate-
gieën in Nederland en Europa".

red Rob van Tulder, AVS, 1985.

3.

idem,

pagina:

4.

Svasti Mitter, lezing op ISS, Den Haag, december 1987.

zie ook:

"Common fate common bond, women in the global economy",

Pluto Press, 1986.

5.

"Class struggle and technological change in Japan since 1945",

Muto Ichiyo

AMPQ, Japan Asia Quarterly, 1983.

6.

idem, vrij vertaald.

7.

"De metamorfose van de industrie",

Piet Leenders en Otto van de Vijver,

NRC Handelsblad, 15.7.1987 en 22.7.1987.

8.

idem.

9.

idem.

10.

"Op maat van midden en klein bedrijf".

WRR

11.

idem, pagina

12.

idem, pagina

13.

Uit interview met Maartje van Putten,
november 1987.

noten hoofdstuk ii.

1.

Volkkrant 10.12.1987.

NRC-Handelblad 10.12.1987.

2.

Harry van Seumeren,

Volkkrant;

3.

"Arbeid op maat, een rapport over een onderzoek naar flexibele arbeidsrelaties".

Ministerie Soc Zaken en Werkgelegenheid.

december 1986.

4.

"Flexibilisering van de arbeidsrelaties",

Advies van Emancipatieraad,

maart 1987.

5.

zie 3.

6.

idem.

7.

"Flexibele inzet van arbeidskrachten".

Min van Soc Z en Werkgelegenheid,

november 1987.

8.

Thuiswerk, voor jou tien anderen",

Vrouwenbond FNV.

9.

"De bezem erdoor, aktieverslag ter verbetering positie van werknemers in de schoonmaakbranche",

Buro voor Rechtshulp, KMAN,

maart 1986.

11.

idem. pagina 11

12.

"Klachtenboek buitenlandse arbeiders in de horeca",

KMAN, Horecabond FNV

voorjaar 1985.

13.

"Berichten uit Hollands gastenboek, over de werkomstandigheden van buitenlandse arbeiders",

13. 13.

"Berichten uit Hollands gastenboek, over de werkomstandigheden van buitenlandse arbeiders",

Rudie Kagie,

van Gennep, 1987.

ieten hoofdstuk iii.

1.
"Bouwstenen van de informele economie",
ISA nr 12,
juni 1985.
2.
idem, pagina 45
3.
"De schemerzone, werkplaats tussen vrije tijd en arbeid".
Tijdschrift van Soc Z en Werkgelegenheid,
1984.
4.
"Informele economie, perspectieven en gevaren",
red Van Geuns, Mevissen en Renooy,
SMD Leiden, 1986.
5.
Jit interviews met Anneke van Luyken en Maartje van Putten, no-
vember 1987.
5.
"Ongeregeld Ondernemen, een onderzoek naar informele bedrijvig-
heid",
L. Bloeme en van Geuns, i.o.v. Min van SZenW
1987.
7.
Zie hiervoor:
"Textielindustrie, loonkonfektie terug in Nederland",
in tijdschrift voor politieke economie, L.Bloeme en van Geuns, 1987.
Artikelen van Maartje van Putten in Parool, 21.1.1987 en 22.1.1987.
8.
Gesprek met Adnan, november 1987.
9.
Gesprek met Wil Verstraeten, november 1987.
10.
"Thuiswerk in de 80-er jaren",
Jules Termeer,
Kath Uni van Brabant,
augustus 1987.

11.

Publikatie over tuin en landbouw,
landbouwhogeschool Wageningen.

12.

"De bezem erdoor".

13.

"Hollands Gastenboek".

14.

Anneke van Luyken, Jules Termeer, Chris D'Have, Mimy Verheggen,
e.a.

literatuur tussentijds verslag 'informele sektor'.

- L. de Boer. Too much Labor, The process of informalization universiteit van Leiden werkpaper 62. 1985.
- Buro voor Rechtshulp
KMAN De bezem erdoor. aktieverlag ter verbetering positie van werknemers in de schoonmaaksector. maart 1986.
- KMAN
Horecabond FNV Klachtenboek buitenlandse arbeiders in de horeca voorjaar 1985.
- Sonja Maass Vrouwen en flexibilisering van de arbeid kronstadt kollektief.
- Goran Therborn Why some peoples are more unemployed than others. Verso uitg. 1986.
- Rudie Kagie Berichten uit Hollandse gastenboek over de werkomstandigheden van buitenlandse arbeiders. van Gennep Amsterdam, 1987.
- Min van S Z en W Achtergronden van uitzendwerk. Deel I en Deel II 1983,
- P.H. Rensoo De schemerzone 'werkplaats' tussen vrije tijd en arbeid. Min van Soc Z en W. 1984.
- ANTOS De arbeidsmarkt naar sektor, beroep en opleiding, 1983-1988. Min van Soc Z en W. dec 1984.
- L. Bloeme en van Geuns Ongeregeld ondernemen. Een onderzoek naar informele bedrijvigheid. Min van Soc Z en W. 1987.
- Titia Ros en Fietje Vaas (red) Flexibilisering en segmentering vakbeweging en flexibele arbeid. FNV afd Onderzoek 1985.
- van Geuns, Revisson en Rensoo (red) Informele economie, perspectieven en gevaren. SMD, Leiden, 1986.
- L. Bloeme en van Geuns Textielindustrie, loonkonfektie terug in Nederland?. Informele bedrijvigheid in ketens. in tijdschrift voor politieke economie najaar 1987.
- Wendy Chapkins
C Enloe (red) Of Common Cloth, Women in the global textile industry TBI, 1982.
- Wioma, Paula Thuiswerk in Nijmegen over verbergen arbeid, vrouwen en ideologie Universiteit van Nijmegen, 1986.
- FNV. Werken in het jaar 2000. 1987.
- Carlo Bello Observaties van een zwartwerker over arbeidsomstandigheden in Amsterdamse pizzeria's. van Gennep Amsterdam. 1987.
- MC Informatie De fabriek in je huis vrouwen in de informele sektor nr 59, maart 87.
- Min van SZ en W Telework een overzichtstudie naar recente trends en toekomstperspektieven. dec 1985.
- IVA Tilburg Het verschijnsel thuiswerk. een methodologies vooronderzoek. Min van SZ en W, okt 1986.
- Vrouwenb FNV Flexibele arbeid onder de maat een vakbondsvrouwenstrategie tegen wegwerpbanen 4e en herziene druk 1987.
- Muto Ishiyo Klassestrijd en technologiese veranderingen in Japan sinds 1945. AMPO.
- Min va SZ en W Flexibele inzet van arbeidskrachten. nov 1987.
- Min van SZ en W Flexibel werken december 1984.
- OSA Bouwstenen van de informele arbeidsmarkt een inventarisatie. OSA nr 12, juni 1985.
- J. Termeeer Thuiswerk in de 80er jaren Kath Uni Brabant aug 1987.
- Min v SZ en W Arbeid op maat een rapport over en onderzoek naar flexibele arbeidsrelaties. dec 1986.
- Swasti Mitter
- Maartje van Putten.

Informanten:

Jules Termeer, Tilburg, Kath Uni van Brabant.
Ria Hermanusse, Eindhoven, SOBE.
Miny Verheggen, Mondiaal Vrouwencentrum Heerlen.
Mil Verstraeten, Amsterdam, Industriebond FNV.
Nelleke Coopmans, Amsterdam, steunpunt thuiswerk.
Chris D'Have, Hengelo, steunpunt thuiswerk.
Maartje van Putten, Amsterdam, EVS.
Bernard, Amsterdam, Buro voor rechtshulp.
Paula Krone, Nijmegen, Uni van Nijmegen.
Anneke van Luyken, Tilburg, COS.
Adnan Kulhan, Amsterdam, Platform van buitenlandse org.
Bayran Bayran, Amsterdam.

stichting **OPSTAND**

- voor barrikades tegen de krisispolitiek -

OPSTAND, het is maar waar je de klemtoon legt...

OPSTAND leven of denken aan een **OPSTAND** omdat je er eindelijk wel eens genoeg van hebt elk dubbeltje om te draaien voordat je het uitgeeft. Twee kanten van dezelfde medaille.

STICHTING OPSTAND is nieuw. **OPSTAND** wil een bijdrage geven aan het - organiseren van - verzet tegen krisispolitiek. Door acties te ondersteunen. Door onderzoek. Door publikaties. Door het organiseren van discussies, het maken van films etc.

Zeker, een groot deel van de Nederlanders kan redelijk op stand leven. Vakantie, auto, een nieuwe wasmachine...
Allemaal geen probleem.

Maar voor een groeiende groep is het echt crisis, al jaren. Voor mensen met een minimumuitkering, voor bejaarden, jongeren, bijstandsvrouwen, migranten en mensen met slechte arbeidscontracten.

Voor mensen met weinig geld, voor hen die afhankelijk zijn van een uitkering of bijstand gaat het allang niet meer om wel of geen auto.

Nee, het gaat om de huur, de gas- en elektra-rekening, om schoenen of een nieuwe jas.

postbus 11127 1001 GC A'dam

STICHTING OPSTAND
- voor barrikades tegen de krisispolittiek -

KRISIS

**Het is krisis, zegt de ekonoom. Zegt de ondernemer, de vakbondsmen.
Zegt ook de regering. Wie zegt het eigenlijk niet.**

KRISIS

**Daarom wordt er door de regering bezuinigd. Want meer mensen met
een uitkering betekent dat er minder te verdelen is.
Sociale voorzieningen, gezondheidszorg, op alles wordt bezuinigd.
Want er is minder geld, zegt de regering.
Het klinkt zo logies als wat.**

KRISIS

**Daarom zijn er zoveel werklozen.
Bedrijven moeten nu eenmaal concurreren. Zij moeten winsten maken
en mensen ontslaan als ze die niet meer nodig hebben. Want een bedrijf
is geen liefdadigheidsinstelling. De lonen moeten omlaag omdat arbeiders
te duur zijn.**

**De ekonomie, zo doen deskundigen ons geloven, is als de natuur.
Gaat het goed, dan profiteren we er allemaal van.
Gaat het slechter, dan ook allemaal een pietje minder.**

**Het kan vriezen of dooien. Net als het weer. We hebben er
niets over te vertellen.
En Nederland heeft per slot van rekening de rijkste armen,
zegt Lubbers. Dus wie durft er nog te zeuren.**

STICHTING OPSTAND
- voor barrikades tegen de krisispolittiek -

VERZET

Het is te simpel om waar te zijn.

Went tot ontslag wordt besloten, door de ondernemer, veelal nog gedekt door de vakbondsmen. Tot bezuinigen wordt besloten. Wie er in moet leveren en wie niet, het is een keuze. Van de politiek.

Wanneer de sociale voorzieningen afgebroken worden en wanneer bejaarden, werklozen, arbeidsongeschikten en vrouwen erop achteruit gaan, dan is dat een beslist.

Wanneer er tienduizenden vrouwen thuis voor twee gulden per uur voor bedrijven zitten te werken, is dat niet een onvermijdelijk noodlot. Dat is dat het resultaat van een bewuste krisispolitiek.

En wanneer langdurig werklozen afgeschreven, afgedankt worden, dan is dat ook een keuze. Een politieke keuze voor het recht van de sterkste, voor een nieuw soort klassenmaatschappij. Voor een jungle.

Geïnteresseerd wordt er wel.

Vakbondsleden, bejaardenorganisaties, jongeren... Van tijd tot tijd horen we van een actie, een demonstratie. We raken eraan gewend. Het maakt geen indruk meer, zo lijkt het wel.

Er worden mooie rapporten geschreven, over armoede in Nederland. Belangrijke heren voeren het woord over de nieuwe armen in Nederland.

Maar het is niet genoeg.

De protesten zijn voor de regering en bedrijfsleven niet bedreigend genoeg. De bezuinigingen gaan door. De ontslagen ook.

Er is OPSTAND nodig. Verzet. Massaal en fel. Doelgericht. Druk uitoefenen op politiek en ondernemers. Het is niet voldoende. Ze luisteren niet meer. Of hebben ze dat ooit wel gedaan?

Politici en ondernemers moeten gedwongen worden. Nog minder in het loonzakje kan niet. Niet nog meer werklozen. Een afgeschreven groep Nederlanders kunnen en mogen we niet aksepteren.

Daarom... zijn discussies hard nodig, onderzoek, en organisatie, zowel landelijk als plaatselijk.

Waar mogelijk biedt OPSTAND ondersteuning.

onderzoek

Stichting OPSTAND heeft een onderzoek naar 'armoede en verzet tegen krisispolitiiek' gestart. Dit onderzoek wordt samen met vakbonden, baanlozen-organisaties en anderen gedaan. Een zelf-onderzoek door baanlozen en uitkeringsgerechtigden. Een onderzoek van 'binnen-uit'.

Vragen als 'wat is armoede', 'hoe kan het verzet versterkt worden', 'wat is krisispolitiiek' komen aan de orde.

publicaties

Stichting OPSTAND geeft brochures en andere publicaties uit. Al dan niet geschreven in opdracht van baanlozen-organisaties.

OPSTAND geeft ook een sociaal-ekonomies blad uit - om te beginnen twee-maandelijks. Hierin wordt verslag gedaan van het onderzoek en wordt plaats ingeruimd voor discussies en analyses.

Een abonnement kost f 12,50 voor een half jaar.

film

Stichting OPSTAND maakt een film over armoede en verzet tegen de krisispolitiiek. Baanlozen en uitkeringsgerechtigden hebben de regie in handen. Om van onderaf verslag te doen over 'armoede' en de uitweg uit de spiraal van verslechteringen en bezuinigingen.

diskussie

Stichting OPSTAND zal initiatieven nemen tot het organiseren van discussies tussen baanlozen en uitkeringsorganisaties onderling. Want diskussie is hard nodig, over verzet tegen het regeringsbeleid, over de huidige ekonomiese ontwikkelingen.

STEUN OPSTAND WORD DONATEUR

Je kunt lid worden van Stichting OPSTAND. Al of niet aktief.

Baanlozen en uitkeringsgerechtigden betalen f 2,50 per maand. Mensen met een dikkere portemonnee kunnen lid-donateur worden, voor minimaal f 7,50 per maand.

Leden en donateur-leden worden van de aktiviteiten op de hoogte gehouden.

Wil je aktief worden bij OPSTAND, of heb je vragen bel of schrijf ons.

Abonneren op het Opstand-blad: f 12,50 op onderstaand gironummer ovv abonnement.

GIRO: 49 73 687, POSTBUS 11127, 1001 GC AMSTERDAM

TEL. 020 - 18 18 17, WOENSDAG EN VRIJDAG.

BEZOEK: ARIE BIEMONDSTRAAT 107.

Justitie blaast met inval RaRa-onderzoek nieuw leven in

Trouw
30-9-1994

door Hans Marijnissen

AMSTERDAM – Het onderzoek naar de radicale actiegroep RaRa is nieuw leven ingeblazen. De invallen die de Haagse justitie heeft laten doen bij de leden van de Amsterdamse Stichting Opstand, vonden plaats in kader van een strafrechtelijk onderzoek naar die groepering.

De Haagse persofficier N. Zandbergen wilde gisteren 'bevestigen noch ontkennen' dat de invallen te maken hebben met het RaRa onderzoek. Hij zei ook dat het zeer ongebruikelijk is dat bij de invallen de reden van de huiszoekingen niet bekend is gemaakt.

„We hebben diep over deze werkwijze nagedacht en die voorgelegd aan de rechter-commissaris. En die vond dat het kon. We concludeerden dat het grote belang van het onderzoek het bekendmaken van de reden van de inval in de weg staat.” De advocaat van Opstand heeft hiertegen geprotesteerd.

RaRa tekende ruim een jaar geleden voor de bomaanslag op het ministerie van sociale zaken en eiste in 1991 de verantwoordelijkheid op voor de bomaanslagen op de woning van de toenmalige staatssecretaris A. Kostó van justitie in Groot-schermer en het ministerie van binnenlandse zaken. Na een aantal maanden liep het onderzoek door een speciaal Haags RaRa-team vast. Met de invallen bij De Opstand

denkt justitie weer een stap dichterbij RaRa te komen.

Opstand, sinds 1987 gevestigd aan de Amsterdamse Eerste Van der Helststraat, is een 'centrum voor onderzoek en mediaproducties', een 'links collectief' dat zich heeft gespecialiseerd in onderzoek naar en artikelen over 'internationale arbeidsmigratie' (onder meer het werk van illegalen in de glastuinbouw en de confectie) en de 'schaduwzijde van het Toyotisme' (het Japanse management). Volgens medewerker Jan Múter bestaat de stichting uit drie journalisten die onder andere freelance onderzoek en productiewerk leveren aan Nova en de NCRV. Volgens ingewijden zijn de medewerkers zeer goed ingevoerd in onderwerpen die volgens Múter zelf „inderdaad thematisch raakvlakken met de actie-onderwerpen van RaRa hebben. Maar dan zou justitie bij elke willekeurige krant ook invallen kunnen doen.” Hans Krikke, parttime medewerker van de stichting, noemt de activiteiten van de stichting niet subversief, de publicaties van Opstand wel progressief. „We kiezen partij voor de zwakkeren.” De Stichting doet ook onderzoek naar verbetering van de werkwijze van cpmite's om vluchtelingen op te vangen.

Het lijkt alsof justitie – die bestanden en documentatie in beslag nam – bij Opstand op zoek is naar gegevens die kunnen leiden naar de schrijvers van de politieke manifesten die RaRa na aanslagen naar de pers faxte.

HARRY MEIJER / H&H

e ou-
baar

erd al
leer-
wër-

hebben de openbare scholen – tot nog toe de enige verliezers in de schoolstrijd – een stukje van hun achterstand ingelopen. Van de 546 scholen die tussen 1985 en 1 juli 1994 werden gesticht, zijn er 208 openbaar. Van de 764 scholen die in diezelfde

Feest op een katholieke school

Een veteraan in de schoolstrijd. In de jaren zestig was hij onderwijzer in Waddinxveen. De (part-time) wethouder van Onderwijs,

OP WEG NAAR EEN REHABILITATIE

Het dossier tegen Opstand onder de loep

EVELINE LÜBBERS ■ *In april kregen de advocaten van Hans Krikke en Jan Müter voor het eerst een klein deel van het dossier over het journalistencollectief Opstand. VN (8 april 1995) drukte daar fragmenten uit af. Inmiddels is het dossier compleet, zegt Justitie. Een uitvoerig tekstvergelijkend onderzoek van het Gerechtelijk Laboratorium was het sluitstuk. 'Een lichte vorm van metaforitis,' zo typeerde de onderzoeker het taalgebruik van RaRa. Maar wat heeft het onderzoek opgeleverd?*

kers van het Platform Illegale Vluchtelingen (PIV): twintig bladzijden.

Tien van hen werden gehoord als getuigen. Zes anderen waren, of gaven niet thuis. Aanleiding was de open brief aan het PIV van ds. Hans Visser van de Pauluskerk in Rotterdam na de aanslag op het huis van staatssecretaris Kosto. Hans Visser riep daarin op tot een discussie met sympathisanten van RaRa, over doel en middelen in de strijd tegen het Nederlandse asielbeleid. Het proces-verbaal: 'Op onze vraag aan VISSER waar wij eventueel leden van RaRa moesten zoeken, antwoordde hij ons dat hij ervan overtuigd was dat hij wel eens met RaRa-leden had gesproken, maar dat zij zich nooit als RaRa-lid aan hem hadden gemanifesteerd.' De verbalisanten hadden zijn verklaring graag op papier, maar ds. Visser ziet daar de noodzaak niet van in. De agenten weten genoeg. Andere deelnemers aan het PIV-overleg moeten zeggen wie de radicalen van het platform zijn, en of zij RaRa kennen.

Naar Opstand, zo blijkt uit de verslagen, is niet eens bij iedereen gevraagd. De naam Hans Krikke komt sommigen vaag bekend voor, en één getuige heeft Jan Müter kort daarvoor leren kennen.

Het lijkt erop dat de in beslag genomen map 'notulen van het Platform Illegale Vluchtelingen de Heere' rechters en

Meer dan een jaar heeft Opstand er op moeten wachten, maar nu is het dossier compleet. De rechter-commissaris zegt dat de verdediging nu alle stukken heeft.

Na de huiszoekingen bij het bestuur van de

periode weten opgeheven, waren er dus openbaar.

Jaap Leenards is trots op de vijftig openbare scholen die er in Limburg bij kwamen, voor een groot deel dankzij ouders die met hun handtekeningen de stichting van scholen afdwongen. Voor 1985, toen de regels minder scherp waren en gemeenten nog niet verplicht waren een 'Plan van nieuwe scholen' op te stellen, lieten ambtenaren aanvragen gewoon in hun la liggen, zegt hij. 'Na de invoering van de Wet op het Basisonderwijs was iedere gemeente verplicht je aanvraag te honoreren als je voldoende handtekeningen had.' Werkte een gemeentebestuur toch tegen, dan konden Gedeputeerde Staten ingrijpen.

Sinds januari 1994, toen de maatregelen uit de nota 'Toerusting en bereikbaarheid' van kracht werden, heeft de provincie geen invloed meer op het stichtingsbeleid. En handtekeningen hebben geen enkele waarde meer. Er moet een 'probo' zijn, een gestandaardiseerde *prognose basisonderwijs*. Leenards: 'Daarmee zijn we terug bij af. Gemeentebesturen kunnen prognosecijfers manipuleren, en dat gebeurt ook.'

Soms wordt zelfs de vraag van het ministerie naar onderzoeksgegevens misbruikt om plannen te torpederen.

In Waalre bijvoorbeeld wilde een groep ouders een openbare school laten stichten. De gemeente had aanvankelijk geen overwegende bezwaren. Toen vroeg het ministerie om cijfers. 'Een enquête kost geld en dat had de gemeente er niet voor over,' zegt Nico van Kessel van het Instituut voor Toegepaste Sociale wetenschappen, dat in opdracht van gemeentes veel onderzoek naar onderwijsbehoefte doet. De school kwam er niet. Van Kessel: 'Door de veranderde regels heb je als ouders geen enkele macht meer.'

Jippe Hoekstra is voorzitter van de Vereniging voor Openbaar Onderwijs.

q.q. de noeder van net openbaar onderwijs, had nog een tweede baan. Hij was hoofd van een bijzondere school.

Hoekstra herinnert zich nog goed het nood-schooltje waarin hij jarenlang moest werken. 'De christelijke school kreeg wel direct een gebouw.'

De voorzitter van de Vereniging voor Openbaar Onderwijs was niet blij met Dijkstals voorstel om artikel 23 van de grondwet te schrappen.

'Na dat kanonschot moeten we eerst weer puinruimen, de woede en ergernis in de confessionele hoek is gigantisch.'

Hoekstra wil graag een *serieuze* discussie.

'Om een openbare school te stichten, moet je aan vrijwel dezelfde voorwaarden voldoen als voor een bijzondere school. Dat stoort me.'

Het openbaar onderwijs moet 'beter verankerd' worden, vindt hij.

En hij heeft ook genoeg van dat eeuwige gezeur om geld van de bijzonderen. Altijd voelen ze zich achtergesteld, terwijl ze toch zo bevoordeeld worden.

'Het bijzonder onderwijs kan ouders om een eigen bijdrage vragen en doet dat ook. Openbare scholen mogen dat niet doen. Openbaar onderwijs moet voor honderd procent gefinancierd worden. Maar waarom zou het bijzonder onderwijs hetzelfde moeten krijgen? Is zeventig procent niet genoeg?' Nederland wordt bezeten door een traumatische angst voor oplaaien van de schoolstrijd. Nee, echt - het christelijk onderwijs hoeft niets te vrezen van socialist en liberalen. Die worden beheerst door koudwatervrees. 'De zaterdag voor het tumult over Dijkstal losbarstte, riep Ritzen voor de Vara nog uit hoe vreselijk veel hij houdt van het bijzonder onderwijs.'

Maar niemand werpt zich op als kampioen van de openbaren.

Hoekstra: 'De overheid zou haar eigen rol in het onderwijs eindelijk eens serieus moeten nemen.'

Stichting Opstand en in het kantoor van het journalistencollectief in september 1994 kregen de advocaten geen stukken. Ook toen Hans Krikke en Jan Müter twee maanden daarna te horen kregen dat ze alsnog als verdachten werden aangemerkt, kwam er niets waaruit deze verdachtmaking moest blijken. Na de aanhouding van het tweetal eind maart dit jaar arriveerde eindelijk een eerste zending. 'Een fractie van het werkelijke dossier,' zei advocate Ties Prakken destijds (VN, 8-4-1995).

Sindsdien volgde op gezette tijden een nieuwe stapel papier.

Ties Prakken: 'We hebben ontzettend moeten zeuren om de stukken. De indruk bestond dat justitie dingen achterhield. Maar het kan ook zijn dat er gewoon niet meer was. De stukken die we wel kregen, waren zo nietszeggend.'

Wat zit er zoal bij?

Achtendertig velletjes aanvragen en toestemming voor verlenging van telefoon-taps, standaardbrieven waarin alleen de datum of het abonneenummer verschilt.

Opnieuw twintig bladzijden samenvattingen van afgeluisterde gesprekken, op verzoek van de advocaat nu mét vermelding van het nummer waarmee gebeld werd.

Lijsten met de spullen die de rechter-commissaris nog niet wil teruggeven.

Zo'n honderd pagina's van het Interregionaal Team Computercriminaliteit. Vijf kantjes om uit te leggen dat de in beslag genomen computers helemaal zijn leeggelurpt. En dat de data zijn veiliggesteld op een 'extern opslagmedium'.

De rest van het rapport is een eindeloze uitdraai van de inhoudsopgave van die vier computers, inclusief de programmatuur. Conclusie van het Team Computercriminaliteit: er blijken documenten aanwezig op de harde schijf van de computers! Ook op losse diskettes is dit het geval!

Verslagen van huisbezoeken aan deelne-

een nieuw spoor heeft gezet. Met Opstand heeft het weinig te maken.

De grote vraag blijft waar de verdenking van Opstand op was gebaseerd. Het dossier, dat nu compleet heet te zijn, geeft daarover geen uitsluitel. Van de aanwijzingen die al erg mager waren, blijft volgens Ties Prakken, niets over. Zij verzocht de rechter-commissaris een paar keer om nadere toelichting over het opsporingsonderzoek. Ties Prakken: 'De politie poneerde voor de huiszoekingen de stelling dat er ideologische overeenkomsten zijn tussen Opstand en RaRa. Waar is dat op gebaseerd? Hoe zijn de contacten van Jan Müter met de Dienst Inspectie Arbeidsverhoudingen in kaart gebracht? Hans Krikke had een afspraak met Aad Kosto op de dag van de aanslag. Heeft de politie ook geconstateerd dat dat toeval was? In het dossier is over deze zaken niets terug te vinden. De suggestie van verdenking blijft in de lucht hangen, maar wordt nergens hard gemaakt.'

De anonieme brief die Jan Müter beschuldigt van het bezoeken van verjaardagen waar geld ingezameld zou worden voor RaRa blijft een raadsel. In het dossier zit alleen een vage kopie van een halve brief, zonder aanhef, datering of ondertekening. De advocate vroeg naar het origineel, naar de andere helft, ze vroeg of dit stuk was overgetypt door de politie, maar kreeg geen antwoord.

Dat het telefoonnummer van Hans Krikke was teruggevonden in de agenda van twee politiek actieve Turken heeft kennelijk verder geen sporen opgeleverd.

Een belangrijke reden om over te gaan tot huiszoeking bij Opstand was het feit dat Hans Krikke wel eens gebruik maakte van de telefoon van het (inmiddels ter ziele) radicale maandblad *Konfrontatie*. 'Uit de inhoud van deze gesprekken bleek dat hij

GERECHTELIJK LABORATORIUM VAN HET MINISTERIE VAN JUSTITIE

VOLMERLAAN 17 - 2288 GD RIJSWIJK - TELEFOON 070 340.81.31 - FAX 070 340.82.30

arrondissementsrechtbank
te 's-Gravenhage

24 NOV. 1995

INGEKOMEN bij het KABINET
van de RECHTER-COMMISSARIS
SEC. STRAF

RAPPORT

6.7.2 Lexicale en idiomatische normafwijkingen

- KMAR:** *wordt gereduceerd tot een koopwaar, het stroomafwaarts een mentaliteit;*
- JUSTI:** *akte die... gedaan is;*
- INT:** *een bijdrage geven; van onze kant uit; ouwerwets; vanuit politieke principes een politieke praktijk... baseren; anders als; van diegene die we willen noemen, is een hoofdfreden;*
- KOBI:** *beloftes...maakte; redenering op poten te zetten; werpt dramatische resultaten af;*
- SOZAP:** *tot aan vervelens toe; tot en met de gezondheidszorg aan toe; doet je het schaamrood op de kaken jagen;*
- SOZAK:** *noodzaken (z.nw.), (bevrijdings)strijden (z.nw.), miljoenen, er doorheen te drukken, doet de werking die het moet doen, hier ter lande, zich verheugen op, moest dienen voor een vangnet voor.*

contacten onderhield met aan KONFRONTATIE gelieerde personen en dat genoemde KRIKKE mogelijk werkzaamheden heeft verricht ten behoeve van KONFRONTATIE' stond in het eerste dossier.

Genoemde Krikke was erg benieuwd naar de inhoud van deze gesprekken. De politie zocht, en vond. Het bleek te gaan om twee gesprekken op dezelfde dag, in mei 1994. 'Beide gesprekken hebben betrekking op het betalen van een rekening. Het verslag vermeldt voor het gesprek te 13.30 uur

Analyse van RaRa-verklaringen

porten toegestuurd van de rechter-commissaris.

Het machineschriftonderzoek leverde helemaal niets op. Het vergelijkend tekstonderzoek is iets uitgebreider.

Voor drs. A.P.A. Broeders aan zijn verslag begint, geeft hij de beperkingen van zijn vakgebied aan. De analyse van teksten op inhoud leidt maar zelden tot identificatie van een individu. Dit onderzoek richt zich bijna uitsluitend op de vorm van de betrouwe tek-

scriptie het ontgelden en een aantal strategiestukken, gericht aan gelijkgestemden.

De claimbrieven van de aanslagen zijn niet het enige 'betwist materiaal' dat Opstand wordt aangerekend. Oppervlakkige inspectie gaf inhoudelijke overeenkomsten met eerdere teksten van RaRa. Daarom lag het, volgens het laboratorium, voor de hand om alle persverklaringen sinds 1990 en ook het zelfinterview van RaRa in *Konfrontatie* in de analyse op te nemen.

De eerste vraag is of deze teksten door dezelfde persoon zijn geschreven. De criteria voor het onderzoek naar de vorm zijn 'vermoedelijk opzettelijke afwijkingen van de norm', dat is alternatieve spelling, en 'onbedoelde fouten': spelfouten en typefouten. De spelfouten zijn potentieel het meest interessant.

De inventarisatie levert een lijst ('indicatief, geen uitputtend overzicht van alle bijzonderheden') met woorden die ook al voorkwamen in het eerste onderzoek door de politie: *burgermeester, gewelddadig, politiecorps en Bolkenstein*. RaRa blijkt inconsequent/inkonsekwent met voorkeurspelling en maakt af en toe gruwelijke spelfouten, wordt je, plaatsvind, maar ook veel voorkomende als *kakafonie* en *bagateliseren*. Wat opvalt is dat RaRa vaak te lui is om trema's te zetten: *parlementeriers, beëindigd, financiële*, of het gaat verkeerd: *ideologiën*. Soms zijn woorden aan elkaar geraakt waar dat niet moet: *jammergenoeg*, of per abuis uit elkaar gedreven: *klaar gestoomd*.

Deze analyse geeft volgens het rapport op het eerste gezicht weinig steun aan het vermoeden dat de teksten door een en dezelfde persoon zijn geschreven. Helemaal als je rekening houdt met de mogelijkheid dat ze zijn uitgetypt door anderen dan de schrijvers, en misschien met grote haast. Anderzijds staan in de laatste twee teksten weer weinig fouten, wat duidt op een aanzienlijke vaardigheid op de typemachine.

niqués woorden als vluchteling, justitie, politie, racisme, kapitaal en Kosto zeer frequent voorkomen. De doelstellingen van RaRa blijken weinig te veranderen in opeenvolgende verklaringen. Ook de grammaticale kenmerken vertonen een zekere consistentie, een voorkeur voor lange zinnen waarvan de werkwoordsvorm vaak het slachtoffer wordt. 'In vrijwel alle teksten worden beeldspraak, plastisch taalgebruik, (wrange) humor en retorische effecten bepaald niet geschuwd.' In de latere verklaringen 'neemt het gebruik van beeldspraak zodanig vormen aan dat gesproken kan worden van een lichte vorm van metaforitis. Het "creatieve" gebruik van beeldspraak en idioom levert soms ongebruikelijke formuleringen op in de vorm van "mixed metaphors" en "malapropismen".' (Van malapropos: te onpas, misverstand.)

Een paar voorbeelden: 'Kohl haalde de bewuste kastanje uit Neerlands politieke vuur; blijft de naald steken in de versleten groef van de heersende belangen; de maatschappij wordt met de harde hand door elkaar geschud en vooral aan de onderkant in een nieuw jasje gestoken; quasi-sportief jasje waarin de maatregelen zijn gestoken.'

Het profiel van de mogelijke schrijver(s) dat hieruit opdoemt, heeft maar geringe onderscheidende waarde. De conclusie luidt dan ook dat 'niet kan worden uitgesloten dat alle teksten door dezelfde schrijver of schrijvers geschreven zijn'. Deze beoordeling waagt zich niet aan het geven van een mate van waarschijnlijkheid.

RaRa-teksten zijn geschreven door iemand van universitair niveau, met in ieder geval langdurige politiek-ideologische scholing en enige ervaring in het schrijven van essayistische of journalistieke teksten. Het zal iemand zijn met 'extreem-links activistische sympathieën, een meer dan gemiddelde kennis van en belangstelling voor politieke, economische en maatschappelijke proble-

avondeten b...
kende peacer...
een Arabisc...
Ramallah. A...
geen 'vreem...
niet bij de...
ik. Maar wat...
len wisten w...
het is voor A...
de ene plaats...
te reizen in...
Tussen a...
omdat een a...
langer bezet...
Maar om bij...
uit Ramallah...
komen, heb...
papieren no...
raëlische a...
die baseren...
afgeven van...
ning weer op...
deling. Nu is...
Mustafa B.,...
een grote g...

"Geert belt Hans, gaat over rekening die Hans gestuurd heeft." Het verslag vermeldt voor het gesprek te 13.49 uur: "Gaat weer over rekening." Verder zijn deze gesprekken niet uitgewerkt.'

Het grootste deel van het dossier dat vrijkwam nadat de Opstand-journalisten in maart een week vastzaten, bestond uit tapverslagen. Geen uitgewerkte gesprekken, maar samenvattingen van delen die volgens het politieteam veelzeggend waren. Ties Prakken vindt dat de verdachten recht hebben op volledige verslagen, in ieder geval van die gesprekken waarmee de verdachten tijdens hun verhoren werden geconfronteerd. Haar verzoek werd niet gehonoreerd. Hans Krikke en Jan Müter ontdekten dat hun telefoons vóór de huiszoekingen in september 1994 al enige tijd waren afgeluisterd. De politie moest desgevraagd toegeven dat er in die periode niet over RaRa was gesproken.

De oude schrijfmachine waarop de originele claimbrief was geschreven, werd bij Opstand niet gevonden, noch sporen van rode vezels die achter de etiketten op de enveloppen van RaRa waren aange troffen. Meer dan één – overigens nogal curieus geformuleerd – zinnetje ergens achterin een proces-verbaal was het niet waard: 'Het technisch onderzoek, dat werd verricht door personeel van het Gerechtelijk Laboratorium van het Ministerie van Justitie, bleef zonder gunstig resultaat.' Dat was in mei. De politie verwacht dan het tekstvergelijkend onderzoek 'na de zomer' af te hebben. In juli maakt de rechter-commissaris daar 'september of oktober' van. Uiteindelijk heeft het tot eind november moeten duren voor de laatste stukken er waren.

Het Gerechtelijk Laboratorium in Rijswijk rondde op 21 november zijn verslag af. Vorige week kreeg de verdediging de twee rap-

sten. Maar ook hier geldt dat het bepalen van de identiteit van de schrijver zeer veel vaker niet dan wel mogelijk is. 'Aangezien het in dit onderzoek gaat om betwist materiaal dat misschien het beste kan worden omschreven als betogend proza, een in hoge mate door algemene conventies gedicteerde vorm van taalproductie die, vooral wanneer het om geroutineerde en ontwikkelde taalgebruikers gaat, vaak ook nog zelfregulerende mechanismen kent die het aantal schrijverskenmerken reduceren en het aantal groepskenmerken doen toenemen, is de prognose zeker niet onverdeelde gunstig.' Daarbij moet rekening gehouden worden met dwaalsporen, zoals – naar nu blijkt – ook is gebeurd bij telefonische meldingen waarin de RaRa-aanslagen in 1990, 1991 en 1993 werden aangekondigd. Analyse van de bandopname heeft uitgewezen dat gebruik was gemaakt van professionele radiosprekers.

De onderzoeker had het niet makkelijk. Hij kreeg drie dozen met 4113 vellen machinegeschreven tekst op A-vierformaat, in beslag genomen bij Opstand. Daarnaast kreeg hij de integrale kopieën van de harde-schijfinhoud van vier personal computers en de inhoud van 64 diskettes, afkomstig van het journalistencollectief. Het moet een heidens karwei zijn geweest om een betrouwbare selectie samen te stellen uit het woud van subdirectories, teksten ingedeeld bij verschillende tekstverwerkingsprogramma's, eerdere versies van hetzelfde stuk en reeds weggegooide – en door computerdeskundigen weer opgeviste – kopieën. Het Gerechtelijk Laboratorium koos 124 pagina's tekst van Hans Krikke, journalistiek werk over onder andere het 'toyotisme', de arbeidsmigratie en de confectieindustrie, geschreven met de kennelijke bedoeling het te publiceren in *Aaneen*, *Quote*, *Hervormd Nederland* en *Management Team*. Verder werd geselecteerd een stuk met als werktitel 'Nederlandse dagbladen over illegalen' (later verschenen in *De medialeugen*, bij uitgeverij De Papieren Tijger). Bij Jan Müter moest zijn doctoraal-

Wat in het rapport van het Gerechtelijk Laboratorium ontbreekt, is een vergelijking met een controlegroep van gemiddelde Nederlanders. Een mooie taak voor de verslaggever.

Vluchtige analyse van een stuk geschreven door mensen met een meer dan modale opleiding, die zich bezighouden met dezelfde materie als RaRa, geeft verrassende resultaten.

Een proces-verbaal van vier kantjes uit het RaRa-dossier (p. 425 t/m 429), opgemaakt door de opsporingsambtenaren 803-01 en 008-02 van Bureau Bijzondere Criminaliteit bevat veel vergelijkbare fouten.

Uit de categorie gruwelijkheden: (*hij*) *steld*, *hij... afwijst* en uit die van de veel voorkomende: *illigale*. Gewone typfouten als *agwijzen*, *vergaderingen* en *zowek* (zoek). Er is sprake van verwarring over c of k zoals in *critische*. Ook de politie heeft moeite met de bijzondere tekens in de computer: *opgeest*, *distancieren*, *kopieeren*. En soms wordt het helemaal een zootje: *iedeeen* (voor ideeën). Uitdrukkingen worden aan elkaar geschreven: *perongeluk* en *inverband met*, of niet – op een en dezelfde bladzijde – *in beslaggenomen* en *inbeslaggenomen*.

Ook ongelukkige zinsconstructies, iets waar RaRa nogal last van had, ontbreken niet: *Het saboteren van de uitvoering van dit verdrag dient volgens (...) te worden gesaboteerd*. Dit stuk betreft een verslag van de huisbezoeken aan leden van het PIV. Deze verhoren vonden plaats in de maanden maart en april van dit jaar. Het proces-verbaal werd onder ambtseed, respectievelijk belofte opgemaakt en ondertekend op 7 februari 1995. Het rapport lijkt opgemaakt voordat het onderzoek begon. Typfout of meeneed?

Het Gerechtelijk Laboratorium maakte een 'grove indicatie van de inhoud' door het turven van termen. Dat levert de weinig verrassende conclusie dat in RaRa-commu-

men, en een aanzienlijke kennis van zowel het linkse als het rechtse gedachtengoed.'

Passen Hans Krikke en Jan Müter in dit profiel?

Krikke blijkt – zoals velen met hem – moeite te hebben met de voorkeurspelling en de toegelaten vormen. Gebruikte hij vroeger meer de alternatieve spelling, *ideologies*, en *k* waar dat kan voor *c*, tegenwoordig corrigeert hij zijn eigen teksten naar de eisen van het Groene Boekje. Soms leidt dat volgens Broeders 'tot hyperconservatieve vormen zoals *politiecorpse* net als bij RaRa, en *critisch* net als bij de politie'. Verder maakt Krikke soms rare spelfouten. Ook houdt hij van een creatieve omgang met beeldspraak. Kenmerken met een sterk schrijversonderscheidend karakter levert dit niet op. Kleinigheden als *mijn inziens* komen weliswaar vaak voor, maar niet in stukken die te vergelijken zijn met RaRa-teksten. Jan Müter doet het weer anders, die schrijft *mijsinsziens*. De hele term is door RaRa nooit gebruikt.

Conclusie van het Gerechtelijk Laboratorium: zeven spelfouten komen voor bij zowel Opstand als RaRa. *Gezamenlijk*, *burgermeester*, *politiecorps*, *sexuele*, *productie*, *intelligentia* en *kakafonie*. Het rapport geeft verder veertien 'items met een potentieel schrijvertypend karakter' die bij beiden opduiken. *Jachtseizoen*, *busladingen vol*, *politieke elite*, (*een*) *deze dagen*, *murw* en *glijmiddel*. Ook Kosto's uitspraak over zijn vluchtelingenbeleid, *'sober doch humaan'*, blijkt populair. Vastgesteld is ook dat Opstand minder metaforen gebruikt dan RaRa. Samenvattend stelt het Gerechtelijk Laboratorium dat niet kan worden uitgesloten dat de betwiste teksten door Opstand zijn geschreven. Ties Prakken: 'Het onderzoek heeft niets opgeleverd. Het gerechtelijk vooronderzoek naar de betrokkenheid van Opstand bij RaRa zal binnenkort wel worden afgesloten. Zonder dat voor de journalisten van Opstand duidelijk is waarom de verdenking ooit op hen viel.'

SM

die een den
nen bij de a
zich te org
met Israël z
tremisten) z
omdat hem
ningen.

Ook is het v
oever van r
doeld om d
grote democ
breekt de ti
geld dat uit
besteden. A
ondernemi
de privé-rel

T. vertelt d
ze erg bang
diezelfde r
zijn blote li
komt, die t
zijn er wel :

Zo leven w
onbekende
Arabieren.
staan, daar
van. Behal
sef van onc
ooit overko
'Je krijgt ze
A. Maar he
lijken, in d
precies was
van mijn vi
desdemons
was zo me
Daarna, in
nieuws van
En daarna
Nog nooit
huild hebb
ramp of ver
len nu hoe
len. Het la
Een vriend

AANKONDIGING

Amsterdam, 11 april 1995

OPSTAND EN RARA ??

Over gedeeld gedachtengoed en Artikel 140

Salon van het Midden, vrijdag 21 april, 20:30 uur

Met: **Hans Krikke, Jan Müter, Mr. Ties Prakken, Mr. Marq Wijngaarden, Eveline Lubbers, Wil van der Schans, Mr. D.H. Doedens, Leon Wecke**, en een vertegenwoordiger van justitie. Onder leiding van: **Kees van den Bosch** en **Hans Simonsen**.

28 September j.l. deed de politie een inval bij Hans Krikke en Jan Müter, twee journalisten die deel uitmaken van het journalistencollectief **Opstand**. Zij werden beschuldigd van lidmaatschap van de linkse actiegroep **RaRa**. Op 28 maart, precies een half jaar later, zijn Krikke en Müter gearresteerd en enkele dagen vastgehouden. In het politierapport staat dat er sprake is van overeenkomsten in het gedachtengoed van RaRa en Opstand, wat betreft het vreemdelingen- en asielbeleid.

Aan de basis van de arrestatie ligt **artikel 140**. Dit artikel verbiedt lidmaatschap van een criminele vereniging en wordt steeds vaker door justitie ingezet.

Na een reconstructie van de meest recente gebeurtenissen door Hans Krikke en Jan Müter, zullen betrokkenen en deskundigen, onder leiding van de journalisten Kees van den Bosch en Hans Simonsen, discussiëren over de zaak Opstand-RaRa en over de grenzen van artikel 140.

Kunnen mensen in Nederland vanwege hun ideeën worden vastgezet? Wordt de verontwaardiging hierover minder als mocht blijken dat Opstand toch connecties met Rara heeft? Hoever strekt de vrijheid van geëngageerde journalisten? Hoe is artikel 140 de laatste jaren gebruikt? Was de huiszoeking bij Opstand op basis van artikel 140 een gelegitimeerde inijkoperatie? En: is RaRa meer dan een hersenspinsel van politie en justitie?

Tevens zal op deze avond 'Welingelichte kringen. Inlichtingenjaarboek 1995' van buro Jansen & Janssen gepresenteerd worden (z.o.z.).

Kaartverkoop:

Telefonisch reserveren: Dinsdag t/m vrijdag 14.00 - 20.00 uur, zaterdag 17.00 - 20.00 uur. Telefoon: 020-6232904
Vanaf één week van tevoren. Kaartverkoop aan de kassa: vanaf drie weken van te voren. Kassa geopend: Dinsdag t/m zaterdag 17.00 - 20.30 uur, of vanaf 1 ½ uur voor aanvang van het programma. Gereserveerde kaarten uiterlijk 45 minuten voor aanvang afhalen. Kaarten tevens via de Ticketshop van het A.U.B.
Toegangsprijzen: voorstellingen f 15,00 - f 12,50 (CJP/Pas65) lezingen/debatten f 10,00 - f 7,50 (korting).

De Balie voor cultuur en politiek. Kleine-Gartmanplantsoen 10, 1017 RR Amsterdam.

UITGEVERIJ

R A V I J N

Postbus 76116
1070 EC Amsterdam

Tel: 020-6713459
Giro 2424940

21 april 1995 verschijnt bij Uitgeverij Ravijn:

Buro Jansen & Janssen

WELINGELICHTE KRINGEN

inlichtingendiensten jaarboek 1995

De BVD is niet de enige inlichtingendienst in Nederland. De politie is een geduchte concurrent. Evenals particuliere recherchebureaus die zich op de lucratieve markt van de informatiehandel begeven. En ook het leger heeft allerlei geheime diensten.

In dit boek worden de verschillende organisaties onder de loep genomen. Het geeft antwoord op vragen als:

Wat had de inval bij de journalisten van Opstand te betekenen? Wat zijn de laatste ontwikkelingen rond het RARA onderzoek? Wie controleert de Militaire Inlichtingendienst? Hoeveel petten heeft de Nijmeegse Regionale Inlichtingendienst op? Waarom spioneert een particulier recherchebureau bij Derde Wereldorganisaties? Wat is de rol van de Marechaussee op inlichtingengebied? Zijn milieuactivisten de nieuwe staatsvijanden? Werd het linkse terrorisme in West-Europa door een geheimzinnige hand gemanipuleerd?

WELINGELICHTE KRINGEN dringt door tot het verhaal achter de krantekoppen.

Buro Jansen & Janssen heeft jarenlange ervaring in het kritisch volgen van inlichtingen- en veiligheidsdiensten in Nederland. Eerder verschenen van Buro Jansen & Janssen bij Ravijn: *Regenjassendemokratie* (1990), *De vluchteling achtervolgd* (1991) en *Opening van zaken, een ander BVD jaarverslag* (1993).

Buro Jansen & Janssen
WELINGELICHTE KRINGEN
inlichtingendiensten jaarboek 1995
149 pagina's, met index
ISBN 90 72768 39 6
Prijs: f 19,50

Dit boek is te bestellen bij het Centraal Boekhuis of rechtstreeks bij Uitgeverij Ravijn.

N.B. Noteer de nieuwe nummers van buro Jansen & Janssen!
tel: 020-6123202 fax: 020-6120527